



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK



MÅNEDSSKRIFT



Jørgen Olaf Nielsen: Dybbøl – set fra venstre

C. M. Laur: Det vil jeg synge og fortælle om

Bog anmeldelser

Grænselandsdagbog

SEPTEMBER

9 · 1978

54. ÅRGANG

Kursus for slægtsforskere

Historisk Samfund for Sønderjylland arrangerer et kursus i slægtshistorisk arbejde. Det forudsættes, at deltagerne har noget kendskab til tysk, og for at få det fulde udbytte af de praktiske øvelser vil det være hensigtsmæssigt at have en sønderjysk slægt at undersøge, enten ens egen, ægtefællens eller en god bekendts.

Leder: arkivar, cand. mag. Lars N. Henningsen.

Kursussted: Landsarkivet, Haderslevvej 45, Åbenrå.

Påbegyndes: Den 2. oktober 1978 kl. 19.

Fast mødedag bliver mandag.

Indskrivningsgebyr: kr. 75,00 pr. deltager.

Der er begrænset deltagerantal.

Tilmelding: Snarest belejligt til Historisk Samfunds kontor. Telf. (04) 62 46 83.

Haderslev Museum

Dalgade 7. Telf. (04) 52 75 66

Efterårs-udstillinger:

17. 9.–15.10.: Grafikeren Svend E. Hansen.

27.10.–10.11.: Maleren Frede Schilling.

13.11.–30.11.: Maleren Peter Nicolaisen. Retrospektiv udstilling.

2.12.– 2. 1. 1979: Haderslev-kunstnere.

Endvidere arrangeres i forhallen i oktober måned en udstilling i anledning af Slesvigske Regiments 220-års jubilæum.

Lørdag 28.10. 1978 kl. 15–17 spiller Rold Spillemandsmuseums store orkester. Gratis adgang.

Slægtsforskning

Arkivundersøgelser foretages i Viborg. Ydelser før betaling.

Jens Lampe, Vilhelmsborgvej 59, 8330 Beder

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 58.– kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 6.– kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

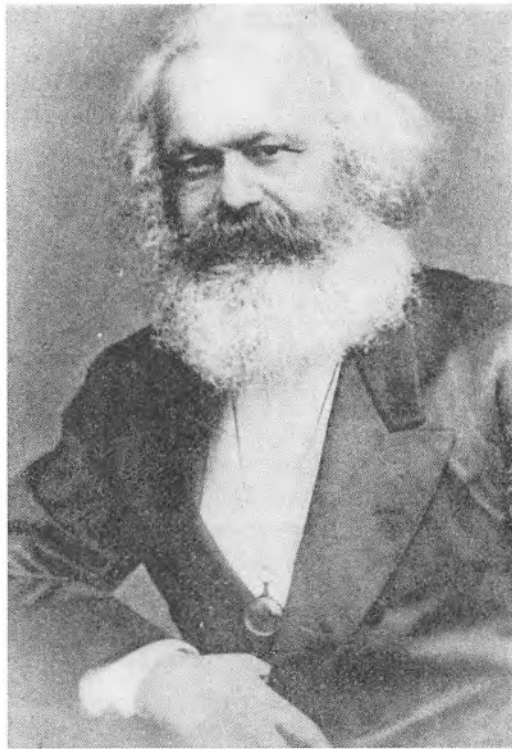
Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.



Friedrich Engels: » – – ved samme lejlighed har ladet mig fotografere igen – – folk her siger, det er meget godt« (3.6.1864 – 30/405). Foto Manchester 1864.



Karl Marx: »Vanskelighederne ved at forstå den præjsiske politik opstår blot ud fra folks fordom, som tillægger den alvorlige og vidtfremskuende planer« (29.3.1864 – 30/649).

Dybbøl - set fra venstre

Af JØRGEN OLAF NIELSEN

Karl Marx og Friedrich Engels har i deres breve kommenteret krigen 1864, og cand. mag. Jørgen Olaf Nielsen, Herning, har foretaget et uddrag af korrespondancen, der er offentliggjort i Karl Marx/Friedrich Engels: Werke, bind 30 og 31 (Dietz Verlag, Berlin (øst). 1972. Henvvisninger i teksten refererer til dette værk med sidetal.

De to grundlæggere af den »videnskabelige socialisme«, Karl Marx og Friedrich Engels, førte gennem årene en korrespondance,

der på ejendommelig måde belyser deres værker, samtidens politik og helt personlige forhold som familie, sygdom osv.

Således finder man fra årene 1863–64, hvor Marx boede i London, mens Engels ledede faderens fabrik i Manchester, mellem beskrivelser af Marx' pinefulde »Furunkulosis«, Engels' vanskeligheder med medejere og aktionærer, kommenterer til nyheder fra den amerikanske borgerkrig, Garibaldi i Italien, Darwins udviklingslære og – som et kuriosum – munter omtale af den altid forgældede

Marx' børsspekulationer: »... jeg har tjent over 400 pund og vil nu, hvor forviklingen i de politiske forhold yder nyt spillerum, begynde igen. Den slags foretagender tager kun kort tid, og man kan gerne risikere noget for at tage pengene fra sine fjender« (til L. Philips 25.6.64 – 30,665).

*

I året 1864 omtales den dansk-prøjsisk/østrigske krig i adskillige breve. Mens Marx ikke umiddelbart er »på det rene« med de historisk-retslige forhold, sætter Engels, der også tidligere har beskæftiget sig med Danmark og endog lært sig selv dansk, sig nøje ind i problematikken og overvejer endda at udgive en afhandling om sagen. I et brev fra december 1863 anfører han som hovedsynspunkter:

- »1. at den slesvig-holstenske teori er noget sludder;
2. at augustenborgeren imidlertid synes at have ret i Holsten;
3. at det er vanskeligt at sige, hvem der har arvefølgeret i Slesvig – mandsstammen i hvert fald kun som dansk lensmand, hvis overhovedet;
4. at London-protokollen er absolut gyldig i Danmark, men absolut ikke i Slesvig og Holsten, fordi stænderne ikke er adspurgte;
5. at den tyske ret til Slesvig er begrænset til syden, som ud fra nationalitet og fri vilje er tysk, at Slesvig altså må deles...« (3.12.63 – 30,377).

London-protokollen fra 1852, i hvilken Christian af Lyksborg indsættes som konge over helstaten inklusive Slesvig og Holsten efter Frederik VII's død betegnes som »utrolig infami« af Engels (24.11.63 – 30,374). Betydningfuldt nok argumenterer Engels både ud fra arvefølgerettens dynastiske princip og princippet om folkenes selvbestemmelsesret. I Marx' replik tildeler denne arvefølgeretten ren diplomatisk betydning og erklærer sig enig i nødvendigheden af en deling af Sles-

vig: det vil gavne danskerne mest at »udskille det tyske element« (4.12.63 – 30,379). Marx tildeler Ruslands indflydelse i sagen stor betydning. I et senere brev motiverer han den russiske interesse som en afledningsmanøvre for at vende den internationale opmærksomhed bort fra »deres egne uhyre resultater i Polen og Zirkassien (i.e. Kaukasus)« (til L. Philips 25.6.64 – 30,666). Grundsynspunktet hos Marx og Engels, ud fra hvilket slesvig-holstenismen er et prøjsisk trick – Marx taler ironisk om »den 'legitime' hertug« (27.12.63 – 30,382) og de »uforbederlige Slesvig-Holsten-humbuggere« (22.12.63 – 30,381) – er, at de tyske lande må forenes til en fri republik, og at Prøjsen/Østrig kommer en folkerejsning i Holsten og dele af Slesvig, der vil hindre disses indlemmelse i det danske monarki, i forkøbet. Slesvig-Holstenismen bruges som påskud til en dynastisk krig til fordel for Prøjsen (jvf. i øvrigt Bismarcks notits »dat moet wi hebben«, altså »det må vi have fat i« om hertugdømmerne).

Efter afvisningen af det prøjsisk/østrigske ultimatum af 16. januar vedrørende tilbagetrækning af Novemberforfatningen, starter kamphandlingerne, men endnu 29.3.64 tror Marx på trods af at »hære marcherer, heste tramper og kanoner tordner« ikke på en afgørende dansk-tysk krig. Han mener, at Prøjsen/Østrig og den danske konge i fællesskab vil holde »det tyske friskarevæsen, demokrater og småstater i tømme« (til L. Philips 29.3.64 – 30,649).

Engels drev gennem årene militære og strategiske studier, og hans kommentar til slaget den 18.4. sker overvejende ud fra disse aspekter: »Den prøjsiske armé under stormen har undret mig temmelig meget. Angrebet skete med 4 brigader (24 bataljoner) mod 4 danske brigader (16 bataljoner), altså bestemt ikke noget uforholdsmæssigt overtal til et sådant stormløb. Ganske vist var danskerne gjort meget møre efter artilleriilden, men det var russerne også i Sevastopol (under Krimkrigen 1855), ja, endnu mere. Men at



Skanse III set indefra efter stormen på Dybbøl 18.4.1864. Engels: »... at prøjserne tog de første seks skanser på 20 minutter ... er mere end man turde tiltro de gutter« (29.4.64 – 30/393).

prøjserne tog de første 6 skanser på 20 minutter, og så på to timer – N.B. uden befaling, for den brave prins (dvs. Friedrich Karl af Prøjsen) ville nøjes med dette – tog hele halvøen inklusive brohovedet og tilføjede de ca. 13.000 danskere et tab på 5.000 mand, er mere end man turde tiltro de gutter. Du husker i øvrigt sikkert, at jeg altid har sagt, de prøjsiske ildvåben – geværer såvel som kanoner – er de bedste i verden, og det er blevet bekræftet her« (29.4.64 – 30,393). I samme brev ironiserer Engels over den højstemning, der hersker »i den prøjsiske reaktionære presse efter indtagelsen af Dybbøl« og over Bismarcks udsendelse af »den brave korporal Wilhelm« (kejser Wilhelm, dengang konge) på rundtur i Slesvig for at skabe stemning for prøjsisk anneksion af landet.

Et år senere – i forbindelse med overvejelser omkring fejlslagne aktioner i den amerikanske borgerkrig – er Engels mere skeptisk over for den prøjsiske aktion: »og dog, hvis den ædle Wrangel og prins Friedrich Karl

ikke havde været to mod én i danskerkrigen, havde de begået lignende bommerter ...« (til J. Weydemeyer 10.3.65 – 31,458).

I brevene fra maj og juni 1864 findes indimellem gode råd og opmuntringer vedrørende Marx' gebrækligheder og datteren Jennys »pludselige astmatiske beklemmelse« kommentarer til London-konferencens forsøg på at udrede de slesvig-holstenske tråde: muligheden for en »augustenborgsk« fred med deling af Slesvig ved Ejderen antydes 30.5.64 – 30,400), ligeledes en hertugdømmernes personalunion med Danmark (25.7.64 – 30,421). Gennemgående betragter Marx tovtværkeriet ud fra rene magtpolitiske interesser: »Hvad det danske problem angår, så er russernes position meget vanskelig. De har jaget Prøjsen i krig under de største løfter, og som ækvivalent for den vedvarende prøjsiske hjælp i den polske affære (den ved Alvensleben-konventionen prøjsisk støttede russiske nedkæmpning af den polske opstand) gjort store udsigter på Slesvig-Holsten. Smukke Wilhelm kan nu, hvor han føler sig som Wil-



Parti fra Perlegade, Sønderborg, efter 1864.

Engels, en af verdenshistoriens kendteste personligheder, lavede her sin private Gallupundersøgelse: »... og i Sønderborg, hvor jeg talte til folk på dansk, fik jeg kun tyske svar« (2.11.64 – 31,7).

liam the Conquerer, naturligvis ikke affærdiges på samme måde som hans geniale forgænger . . . Det er derfor under such circumstances muligt, at de (dvs. russerne) »ofrer« Slesvig-Holsten på samme måde, som Cathrine II erklærede det som et stort offer i den 3. delingskontrakt at have overladt prøjserne det nuværende Polen . . . Det uhyre skridt, som russerne nu har gjort i Kaukasus, og som Europa betragter med idiotisk indifferens, tvinger dem næsten til og gør det også lettere for dem at se gennem fingrene til anden side« (7.6.64 – 30,408).

Engels' interesse for den faktiske situation efter erobringen af Slesvig – han beskæftiger sig således med de prøjsiske officerers modvilje mod beslaglæggelser, »i det hele taget klages der intetsteds over soldaterne, kun over generalerne og deres ordrer« (30.5.64 – 30,401) – fører i oktober 1864 til en rejse til området »for at tage our new property i Slesvig i øjesyn« og se reaktionen på »Monsieur Bismarcks« forsøg på at »mediatisere Slesvig-Holsten« (dvs. indlemme det i Prøjsen; 2.9.64 – 30,425).

September 1864 indtager nyheden om

Marx' og Engels' modstander i arbejderbevægelsen, Ferdinand Lassalles død efter en duel en afgørende rolle i korrespondancen – Marx finder det besynderligt, »at et så larmende, stirring, pushing menneske nu er stendødt og altogether må holde mund. Hvad hans dødsbegrundelse angår, så har du ganske ret. Det er en af de mange taktløsheder, han har begået i sit liv« (7.9.64 – 30,432). I parentes bemærkes, at d'herrers senere bemærkninger til duellens »pikante« forhistorie heller ikke er præget af overdreven taktfølelse.

Den 2.11.64 giver Engels et referat af Slesvigrejsen, først en topografisk beskrivelse: »Slesvig er et forunderligt land – østkysten meget pæn og rig, vestkysten også rig, i midten hede og ørken. Bugterne er alle meget smukke. Folket er så afgjort en af de største og tungeste menneskeracer på jorden, især vestkystens frisere. Man behøver blot rejse gennem landet for at overbevise sig om, at hovedparten af englænderne kommer fra Slesvig . . . Jeg er sikker på, at de til England med anglere og saksere indvandrede 'jyder' (Eotona cyn på angelsaksisk) var frisere, og at den danske indvandring i Jylland såvel som i Slesvig først daterer sig fra 7. eller 8. århundrede. Den nuværende jyske dialekt er et tilstrækkeligt bevis . . .«

Med tydelig beundring og sympati beskriver Engels frisernes kamp for uafhængighed såvel af danskerne som af »de prøjsiske bureaukrater« vha. den slesvig-holstenske teori, der således »ikke er formål, men middel« og kommer derefter ind på de nationale problemer i det øvrige Slesvig:

»Sprog- og nationalitetsforholdene er meget særegne. I Flensborg, hvor ifølge danskerne opgivelser hele den nordlige del er dansk, især ved havnen, talte alle børn, som i massevis legede der ved havnen, plattysk. Derimod er nordligt for Flensborg dansk – det vil sige den plattdanske dialekt, som jeg ikke forstod et ord af – folkesprog. På Sundved talte bønderne på værtshus imidlertid afvekslende dansk, plattysk og højtysk, og

hverken der eller i Sønderborg, hvor jeg altid talte til folk på dansk, blev jeg svaret på andet end tysk. I hvert fald er Nordslesvig stærkt angrebet af fortyskningen og ville meget vanskeligt kunne gøres dansk igen, sikkert vanskeligere end tysk.«

Efter et angreb på J. J. A. Worsaaes bog »... the Danes and Norwegians in England...« udfra hvilken Engels, der under rejsen studerer »frisisk-anglisk-jysk-skandinaviske filologi og arkæologi«, beskylder danskerne for at være »et folk af advokater, som af partiinteresse lyver direkte og bevidst og så i videnskabelige spørgsmål«, omtaler han den sejrige armé, der løber »totalt ubarberet og utilknappet omkring...« Nogle artilleriofficerer fortæller ham om stemningen: »Der herskede absolut ingen begejstring over prins Friedrich Karls krigsførelse, og alle uden undtagelse skældte ud over fordelingen af belønningerne, selv de, der var blevet dekoreret. Underofficererne opførte sig ordentligt over for de ældre soldater og også ellers i selskab; derimod så jeg én af de brandenburgske pionerer, som eksercerede rekrutter i Sønderborg: helt den gamle infame prøjsler« (2.11.64 – 31,6 ff).

*

De senere begivenheder, anneksionen og prøjsificeringen omtales ikke i Marx' og Engels' breve, der nu hovedsagelig drejer sig om ledelsen af den Internationale Arbejderassociation og arbejdet med »Kapitalen«. Juli 1866 berømmer Engels de prøjsiske sejre over Østrig, der tilskrives det nyopfundne tændstangsgevær og troppernes »bravour . . . nu vil Bismarck forsøge at bringe sit tyske kejserdømme i stand« (4.7.66 – 31,230).

Fem år senere times det sønderjyder, friser og slesvig-holstenere den ære ikke blot at være prøjsere, men også – »deutscher Sitte hohe Wacht, er for meget det sagt?« – kejserlige undersætter.



Mor og datter: Prinsesse Louise Handjeri, foto 1954, og Caroline Mathilde Laur, født Handjeri, foto 1934.

Det vil jeg synge og fortælle om¹

AF C. M. LAUR

I forbindelse med forarbejderne til et arbejde om hofguldsmeden i Sønderborg, Jürgen Joachim Jürgensen, (J.J.J.) fik gårdejer Olav Bonefeld, Vester Sottrup, kontakt med Madame C. M. Laur, Prinsen af Nørs oldebarn, der bor i Nordfrankrig, og da den følgende brevveksling afslørede, at Madame Laur har udgivet flere slægtsbiografiske bøger, foreslog Olav Bonefeld, at hun skrev sine personlige erindringer til Sønderjysk Månedsskrift, hvad hun indvilgede i.

Madame Caroline Laur, der har taget lægeeksamen i Paris 1928 og senere har været chef for de parisiske hospitalers laboratorier samt deltaget i undersøgelser af havvandsforurenings biologiske betydning, tilbød at skrive erindringerne på engelsk, fransk eller tysk. Vi valgte tysk og montør Lorenz Jacobsen, Åbenrå, har sammen med sin datter, fr. Gerda Termansen, Høruphav, oversat og renskrevet manuskriptet.

Om dette skriver forfatterinden i et af

sine breve meget rigtigt: »Das Manuskript wird lang und länger und wächst wie ein Bandwurm –«. Ikke alle historiske enkeltheder kan stå for en nærmere kritik, men »Ich habe die Persönlichkeiten eben vom menschlichen, persönlichen Standpunkt beschrieben – – also bleiben historische Ereignisse mehr die Bühne auf der sich das Leben abspielt –«. Og sluttelig skriver Doktor C. M. Laur i et andet brev: »Ich habe mir alles vom Herzen geschrieben, vielleicht etwas altmodisch und romantisch, so wie das Leben ist, mein jedenfalls, und hoffe dass meine treue Liebe zur alten Heimat daraus verständlich ist«.

Artiklen slutter med en lille anetale, opstillet af Olav Bonefeld – den vil hjælpe læserne til at holde rede på de mange personer.

Da hr. Bonefeld bad mig om at skrive noget om min familie (Slesvig-Holstens Hertuger) og deres efterkommere, gav jeg med glæde mit tilsagn, men så meldte spørgsmålet sig – hvor skal dette emne begynde? Forhistorien og det 17. århundredes senere historie om Gottorp-hertugernes strid med det danske kongehus (hvorfra hertugerne nedstammede) er almindelig kendt. Den sørgelige historie om den engelske kongedatter, som man havde udvalgt til gemalinde for den danske konge Christian VII, hendes flirt med den intrigante hoflæge Struensee, der blev halshugget, og derefter hendes eksil i Celle, hvor hun døde i en alder af 24 år, er blevet benyttet som tema til utallige skrifter og romaner. På den anden side blev jeg født på slottet Nør², mit barndoms paradis. Man glemmer aldrig

et paradis, og i særdeleshed ikke, når man ikke længere har sit hjem der og har fået hjemve. Ældre folk husker særlig godt deres barndom.

*

Altså, godset Nør blev 1832 købt af hertuginde Louise Augusta til hendes yngre og fortrukne søn, Frederik Emil. Den ældre søn, Christian, levede for det meste i Danmark sammen med sin far, hvor han fik en militaristisk opdragelse. »Der kleine Fritz«, den sidstfødte, blev hos sin mor på Augustenborg Slot. Også hans henrivende, artige søster, Caroline Amalie, der senere ægtede den danske konge Christian VIII, blev opdraget der, læste flittigt – endog latin med den gode, gamle præst³ som lærer.

Som halvvoksne blev de to sønner sendt til Paris med kurér⁴ til »uddannelse«, og derpå til Svejts. Den ældste interesserede sig lydigt for kunst og videnskab og den slags, den yngste morede sig hjerteligt. Billedskøn, som han var, med lynende øjne (som undertiden kunne se meget strenge ud) og en kærlig mund, har han allerede dengang gjort mange erobringer (især hos kvinderne).

Disse to unge menneskers far, hertug Frederik Christian, hans billede hang i spisesalen på Nør, var en lille, egentlig uanselig mand, en pedantisk, pseudo-intellektuel personlighed, samvittighedsfuld, som interesserede sig mere for »dannelse« end for hofintriger, militarisme og politik. Schiller korresponderede med ham, og fik for dette en vis finansiel understøttelse. Baggesen og andre nu glemte forfattere var hans venner, endog Lavater, som opfandt den såkaldte »franologi«, en teori, hvorefter man skulle

1. Sidste linie af første vers af M. Luthers salme fra 1535:
Vom Himmel hoch, da komm' ich her,
Ich bring euch gute neue Mähr,
Der guten Mähr bring ich so viel,
Davon ich singen und sagen will.
Gendigtet på dansk i: Fra himlen højt kom budskab her.

2. Gods på Dänischwold, beliggende ved Egernførde fjord.

3. Pastor Christian Jessen, 1743–1812, f. i Åbenrå.

4. Kureren: kammerjunker von Bretteville, en fransk emigrant, der havde fået ansættelse i den danske hær.

kunne forstå sjælen efter kraniets form. Efter at han engang var inviteret til Augustenborg, skrev han til en ven: »Fyrsten er en lille, uanselig mand, der passer bedre i et bibliotek end ved et kongeligt hof«.

Det værste var, at han ville forvandle sin elskede hustru Louise Augusta, en lystig koket pige, til at være en dannet og alvorlig dame. Hun måtte lytte til nogle for hende kedsommelige litterære foredrag, for derefter skriftligt at nedfælde det, hun havde forstået og husket. På Augustenborg slot boede desuden hertugens søster⁵, en art »rødstrømpe«, der havde lært latin og frisisk, samt pastor Jessen, en gammel, alvorlig mand, der ved enhver given lejlighed citerede Bibelen udenad. Det var ikke sært, at den noget overfladiske og livsglade Louise Augusta først efter adskillige år følte sig nogenlunde vel i disse omgivelser. Hun var mere sød end virkelig køn, med store blå øjne, en udsøgt fin næse og en lille fræk mund. Til tider opholdt familien sig på Gråsten slot – et langt hvidt herresæde – som blev bygget ca. 1730⁶ (samtidig med slottet Nør). Slottet, som var omgivet af en stor park, skulle senere blive den ældste søns hjem⁷.

Livet på disse landlige godser passede trods alt Louise Augusta bedre end de overfladiske og intrigante omgivelser ved det københavnske hof. Da den franske revolution brød ud, var hun spændt på, hvad der nu ville ske, og hun sværmede lidenskabeligt for Napoleon, som hun dog aldrig mødte – sådan en energisk og romantisk helt! I biblioteket på Nør fandt jeg adskillige bøger fra den tid, som hun havde samlet, også et stort album med billeder fra denne herskers slag og sejre, han som havde arbejdet sig op fra en lille løjtnant til kejser.

Til sin broder, den danske konge Frederik

5. Louise (Christine Caroline) 1764–1815.

6. Opført 1709, genopført efter en brand 1759.

7. Anvendtes af hertugen som sommerbolig.

VI, havde hun et godt forhold. Han havde ingen mandlige efterkommere, da der kun overlevede to døtre af hans børn; de to sønner, han havde med sin elskerinde⁸, kunne naturligvis ikke komme på tale ved tronfølgen. Derfor blev Christian VII's nevø, den senere Christian VIII, betragtet som tronfølger. Efter et første ulykkeligt ægteskab giftede denne sig senere med Caroline Amalie, hertug Frederik Christian af Augustenborgs datter. Louise Augusta syntes egentlig ikke særlig godt om sin tykke og mindre oprigtige svigersøn, men da hendes datter syntes at være lykkelig, lod hun sig ikke mærke med noget.

Forvirrende politiske begivenheder, i hvilke England, Rusland, en del tyske stater og Sverige var indviklet, interesserede hende meget. Norge var på det tidspunkt en dansk provins som kongen af Sverige eftertragtede. Da det blev besluttet at gøre Norge til selvstændigt rige, blev tronen i Sverige dog tilbudt hertugen, hendes gemal, denne blege, ubeslutsomme lille mand! Stor opstandelse ved hoffet, på godserne og i de fyrstelige familier. De to Louiser (gemalinde og søster) frarådede indtrængende, og til slut sagde den stakkels tvivlrådige Frederik Christian: »NEJ TAK«. Således gik det til, at Bernadotte – en af Napoleons generaler – som i Sverige var kendt for at have vundet flere slag, og som havde vist sig god og nådig, var blevet kendt i riget og fundet sympatisk, besteg tronen. Hans ægte, franske, morsomme og vittige hustru blev også kronet som Dronning af Norge, men livet i Paris tiltalte den unge Desiré mere, hvorfor hun som regel opholdt sig der, hvilket man ikke tog hende ilde op.

Hertugen af Augustenborg og hans bror tog kun meget lidt del i denne situation. Den ældste interesserede sig for sport, især hesteopdræt og væddeløb. Den yngre (min oldefar, Frederich Emil) var officer og nød livet,

8. Bente Frederikke Rafsted – kaldet oberstinde Frederikke Dannemand (1790–1862).

erobrede utallige hjerter (kvindelige, naturligvis) og brugte mange penge.

Ca. 1828 syntes familien, at det var på tide, han giftede sig. Hans svigerinde, en født Daneskjold, var en af verdens skønneste kvinder. Thorvaldsen, den berømte billedhugger, lavede med hende som model en marmorbuste som stadig er i min besiddelse (busten er for kort tid siden lovet til Augustenborgsamlingen på museet på Sønderborg Slot). Hendes søster, den blonde, elskværdige og charmerende Henriette, syntes Frederik Emil godt om, men han vovede ikke selv at bede om hendes hånd. Derfor måtte hans ældre bror spørge om hans unge svigerinde måske ... naturligvis kun, hvis hendes hjerte sagde ja. Hendes hjerte svarede ja, og brylluppet blev fejret med stor pomp og pragt i Augustenborg 1829.

Louise Augusta havde 1832 købt godset Nør til sin yngste søn, der 1842 blev statholder i Slesvig. Godset var dengang sammen med nabogodset »Grünwohld«, nogle landsbyer, en vindmølle på Lindhöft og de store bøgeskove ved havet på 3600 tønder land. I sin fremragende bog »Schlösser in Schleswig-Holstein« har Dr. von Rumohr nævnt en ridder, D. von Ahlefeld (ca. 1475) som første ejer af Nør. Det første slot, som var en slags fæstning eller borg, skal have ligget mellem KruSENDORF og det nuværende herresæde. I udkanten af den store bøgeskov og ca. 300 m fra havet er der stadig en forhøjning, som i folkemunde bliver nævnt som »Störtebecker sin Kick ut«, men næsten hver tårnruin på denne egn bliver tilskrevet sørøveren og hans »fetalje brødre« som f.eks. i Bülk og andre steder. Det nuværende slot blev bygget 1933⁹ og sidetårnene, der passede godt dertil, blev opført lidt senere. De rummer toiletter og badeværelser, som dog næppe er bedre tilgængelige end de tidligere. Ahlefelderne beholdt Nør i omkring 200 år. Så skiftede godset ejer til Rantzauerne, Rumohrs og Brock-

dorfs, indtil Louise Augusta overdrog det til sin yngste søn 1838¹⁰.

*

I 1800-tallets første ti år skete der en ændring i de nordiske landes »verdanskuelse«. På Emkendorf dannedes en »intellektuel« kreds, som også optog videnskabsmænd, professorer og moderne sindede politikere, mere på grund af snobberi end i alvor. Denne pseudo-socialisme sivede ud i offentligheden og en politisk krise fulgte. Uwe Jens Lornsen råbte højt: »En egen konstitution for hertugdømmerne! Vi vil have vor ret! Vi er ikke Danmarks slaver!«

Ved Frederik VI's hof dannedes et liberalt parti, som syntes at være en smule uldent. Hovedtemaet var, at da kongen ikke havde nogen mandlig efterfølger til tronen, ville hans slægtninge, Frederik Christian og Frederik Emil, være nærmeste som tronfølgere, men det egentlige problem var, at Slesvig-Holsten (Up ewig ungedelt) først skulle have en selvstændig konstitution. Dette ville imidlertid splitte »Helstaten«, da Slesvig var en dansk provins med Ejderen som grænse. Den noget ubeslutsomme, men velmenende konge holdt på sin ret »Helstaten skulle bestå, og han var selv sit folks far – den eneste«.

Christian August tog sagen ilde op, følte sig på en måde fornærmet og bad derfor kongen om en samtale. I København blev han nådigt modtaget og bedt om (i første omgang) at komme med en skriftlig forklaring. Hertugen havde imidlertid allerede dette papir i lommen. Kongen overvejede: »Nej, det meget danske Slesvig, og det germanske Holsten, måtte IKKE få en fælles konstitution, som truede med at skille de to landsdele fra »helstaten« – hvad Augustenborgeren mente derom? Nå ja, man ville SENERE bringe spørgsmålet på tale. Adieu!« »Fritz Emil«

10. 1838 oprettede Louise Augusta et »beständiges Guths und Familienfideicommiss« for sønnen.

9. Brændt og genopført 1933.

skrev til sin broder: »Hold ud! ellers vil man blot tro, du er i København for at købe en ny væddeløbshest. Hvis du ikke kan opnå noget for os, er hele skidtet ad helvede til.« Ja, sådan var min oldefar – oprigtig, direkte og ukendt med anvendelsen af diplomatiske fraser.

En plan om en rigsdag var på trapperne, da Frederik VI pludselig døde (3. december 1839). Som efterfølger hilstes Christian VIII. Han var Juliane Maries sønnesøn, en af den afdøde konges slægtninge i mandlig linie. Han var en tyk, godmodig mand, som levede i et harmonisk (andet) ægteskab med Caroline Amalie, søsteren til vore hertuger. Desværre havde de kun én søn, Frederik (VII), og da han døde barnløs, måtte hele arvefølgeproblematikken senere dukke op igen.

På en måde forstod svogrene hinanden helt godt. Men en ny vind blæste mørke skyer over dette forhold. En ung fanatisk patriot, Uwe Jens Lornsen, havde dannet et liberalt parti, der skulle modernisere regeringen, tilpasses tiderne og kuldaste alt det traditionelle. Den stakkels Christian VIII vidste hverken ud eller ind. Til slut bestemte han, at sproget, som overvejende var dansk og tysk i hertugdømmerne, skulle være afgørende for, i hvilke områder dansk skulle bruges offentligt, f.eks. i kirker og skoler. I Holsten var sproget tysk, men folket talte overalt dialekt, som det stadig gør.

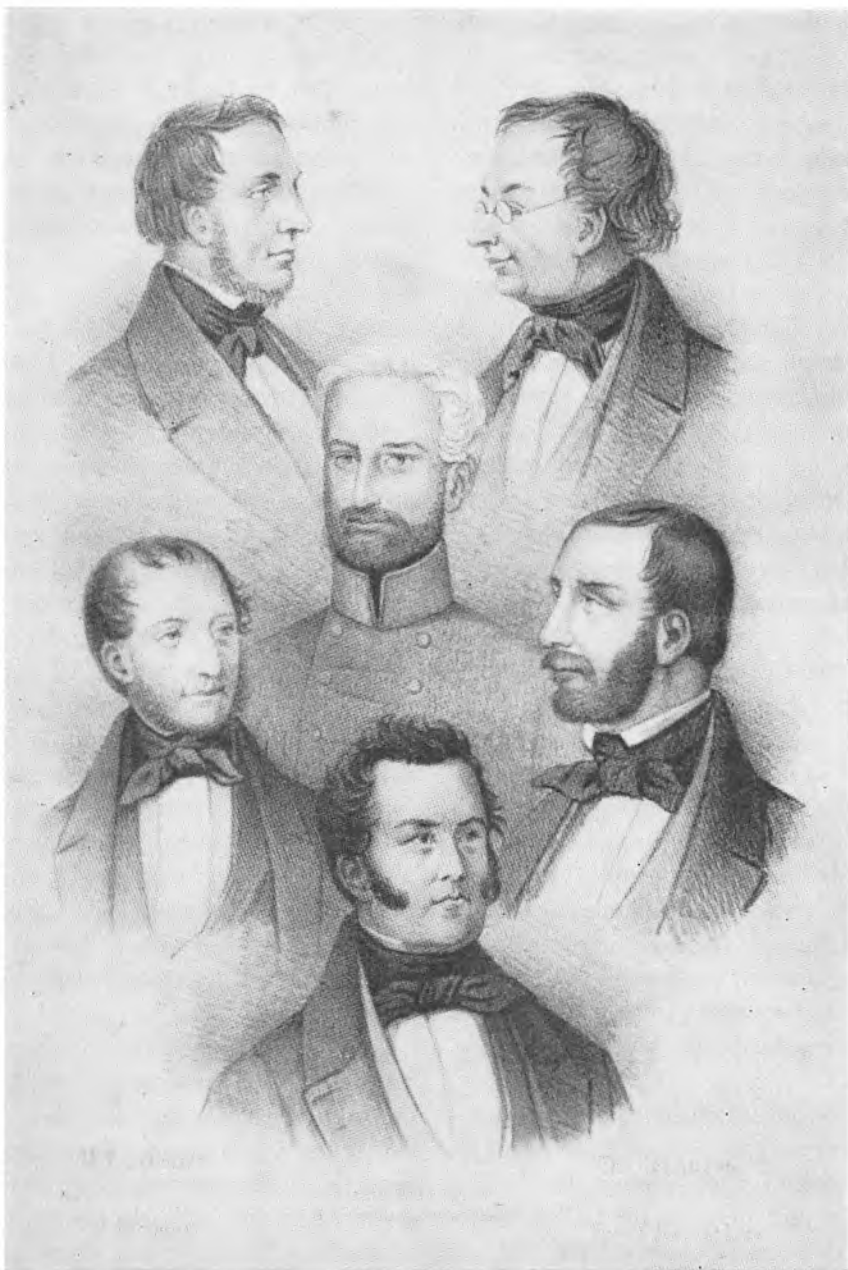
Så kom »Det åbne brev« efter hvilket kongens efterfølgere på ingen måde måtte blive en Augustenborger (som var af kvindelig linie). I Kiel voksede såkaldte agitatorer frem, der rekrutteredes blandt videnskabsmænd, forfattere og umulige fra det intellektuelle borgerskab, som hoveder på en hydra. Olshausen, Beseler og andre skreg sig hæse: »Væk fra Danmark og Helstaten«. Frederik Emil blev endelig i 1846 afskediget som statholder i Slesvig, hvor han boede på Gottorp slot. Hans efterfølger, Scheel, var med liv og sjæl prodansk, og Frederik Emil fortrak til

Nør. I mellemtiden var der født »Fritz« tre børn. Det ene barn døde to år gammelt. De to andre, Frederik August og Louise, var drømmeagtigt lykkelige på Nør ved skov og strand, det brusende hav med de små hvide bølger, den herlige park, det hyggeligt indrettede kære gamle hus, hvor kaminer og kakkelovne om vinteren leverede svidende varme, stalde med velplejede heste og et rart personale. Jeg har kendt kuske og tjenere, hvis familier havde været hos os i næsten hundrede år.

Indtil den 10. januar 1848 gik alt godt på Nør. Om politiske uroligheder, som blev værre og værre, læste man i aviserne. Urolighederne blev kommenteret og derpå glemt. På Gråsten slot førte hertugen et behageligt familieliv. Han havde fremmet nogen industri og interesserede sig særligt for hesteavl. Han havde udmærkede væddeløbsheste, som ofte vandt præmier i England, og som blev plejet af mange »Lads« (engelske knøse) samt en samvittighedsfuld dyrlæge.

Da finanserne var i orden, blev der også bestilt meget sølvtøj, og i særdeleshed fra den kendte sølvsmed JJJs værksted. Skønne møbler, værdifulde vaser og gobeliner prydede slottet. Alligevel var der stadig en sko, der trykkede, nemlig forbindelsen med det danske hof, hvor »vor kære svoger« gjorde sig megen umage for at bevare »status quo«, indtil han den 10. januar 1848 døde af en blodforgiftning. Han fik lungebetændelse, og kniven, hvormed han blev åreladet, var (på den tid naturligvis) ikke steriliseret. Armen hævede, og han fik høj feber – i løbet af 3 dage døde han. Den sidste familieforbindelse til Augustenborg var hermed ophørt.

Den nye konge, Frederik VII, havde indtil nu ført et diskret privatliv. Man skumlede om, at grunden hertil var ikke ulastelige forhold til forskellige damer – i hvert tilfælde var han ikke meget kendt. Nu ville man først se, hvorledes denne mand med det tillukkede ansigt og det lille skæg, ville optræde. Politiske partier dannedes. De radikale, Orla Leh-



M. T. Schmidt

Th. Olshausen

J. Bremer

*Prins Friedrich
af Slesvig-Holsten, Nør*

Grev F. Reventlou

W. H. Beseler

man, Monrad og Tscherning gøede som hunde op om, at det gamle ministerium burde opløses, hertugdømmerne deles, Slesvig dansk ned til Ejderen, og Holsten skulle eventuelt have en anden konstitution. I Kiel gøede andre hunde, Beseler, Olshausen og Bargum tirrede befolkningen meget. For at forhindre et oprør skulle der først indsættes en provisorisk regering for Holsten, men hæren blev hovedsagelig kommanderet af danske officerer. Soldaterne var skikkelige og stædige bønder. I tilfælde af at man ville foretage et »Coup d'Etat« var det nødvendigt at finde en person, der var fortrolig med militære sager. På den måde skete det, at grev Reventlow¹¹ foreslog sin ven prinsen af Nør.

Min oldefar blev meget overrasket over en dag at se et sendebud dukke op på Nør. Han blev bedt om at komme med til Kiel for at klare en vanskelig sag. I hans ukomplicerede sjæl dukkede den gamle eventyrlyst op – sådan noget som indianerlege. Nå ja, skal det være gilde, så lad det være gilde. Han lod en tjener pakke sine toiletsager og tog en uniform og en sabel med. Allerede nogle dage tidligere, da han havde været i Kiel (hos tandlægen) havde den ophidsede borger- og journalistklige bedt ham om at slutte sig til dem. En revolution, borgere og studenter på den ene side og danske tropper, som havde deres kvarter i Rendsborg, på den anden side, optog alle.

Reventlow præsenterede lederne for ham – Olshausen?« sagde prinsen. »Kender jeg ikke,« og under fyrstens strenge, barske blik fór den lille journalist med det brillesmykkede ansigt sammen. Reventlow holdt fast ved en revolutionsfare med blodsudgydelse og oprør. Prinsen havde tilstrækkelig autoritet til at redde situationen. Han svarede temmelig barskt: »Vore politiske anskuelser er delte, kun kærligheden til fædrelandet har vi fælles – farvel!«, vendte sig og gik bort.

Bargum og flere med ham besluttede nu at

organisere et stort møde i garnisonsbyen Rendsborg. Men vor Frederik Emil sagde til ham: »Der vil De begå en dumhed. Jeg vil ikke indblandes i sådan noget. Nej tak!«, og han forlod harmfuldt mumlende mødet. Den virkelige dumhed blev senere begået af hertugen, som mente, at han var en bedre diplomat og mindre impulsiv end sin yngre broder – skudt forbi.

I Kiel forekom der små kedelige episoder, holstenske studenter stredes og sloges med danske matroser, aviserne ophidsede deres læsere, og en borgerkrig stod for døren. Det blev besluttet at sende en deputation til København pr. skib med et brev til kongen. For det første blev kongen bedt om straks at afskedige minister Scheel, statholderen i Slesvig, og for det andet bad man om tilladelse til at lade Holsten tilslutte sig det tyske forbund, i det mindste i teorien. Til slut foreslog prinsen af Nør, at man skilte hertugdømmerne helt fra Danmark, dog kun ud fra et forvaltningsmæssigt og finansielt standpunkt, således at man fremkaldte en tilstand, der skulle få folk til at tro, at han som eventuel statholder i Slesvig kunne redde situationen.

Altså rejste Bargum og de andre ledende den 20. marts med skib til København, dog uden Beseler. Man ventede dem tilbage den 23. marts.

I mellemtiden forhandlede hertugen og prinsen på Nør. Frederik Emil måtte love sin broder ikke at foretage sig noget, intet kup, før skibet var kommet tilbage fra København. Han ville selv rejse til Berlin for at formidle et (diskret) truselsbrev fra det tyske forbund og i påkommende tilfælde gribe ind i situationen for at beskytte Holsten mod en total indlemmelse i Danmark. Prinsen af Nør lovede på ære at vente, endskønt han allerede havde lagt en plan. I grunden var denne lange natlige samtale den onde knude, som senere kun kunne løses af en krigerisk sabel.

*

Da hertugen var rejst til Berlin, begav prinsen af Nør sig til Kiel. Den lille dreng, som

11. Klosterprovst Freidrich Reventlow Preetz.

ville lege indianer, rørte sig i ham. Der blev talt hemmeligt med Beseler i krogene, og med den unge, tyve år gamle søn af general Krohn, en intelligent »sjover«, blev der fnist. Så snart skibet med deputationen fra København kom til syne, skulle der ske »noget« i garnisonsbyen Rendsborg. Prinsen i fuld uniform og Beseler i civil og bevæbnet med en paraply samt et tog fyldt med soldater, ventede på banegården i Kiel, hvorfra man kunne se ud til fjordmundingen. Der! en sort røgsky, skibet fra København var på vej tilbage! Toget kørte frem, standsede lige uden for Rendsborg, og den lille Krohn junior steg ud og løb ind mod byen. Derfra hørtes lidt senere en klokke, der indtrængende kaldte brandvæsenet ud til en stor brand, hvorfra der mærkværdigvis endnu ikke sås røg og ild.

Prinsen af Nør og hans lille trup indfandt sig nu i fæstningen. Selv om han var ked af at forurette sin gamle ven og kammerat, erklærede prinsen nu dog kommandanten, oberst von Seyffarth, som sin fange. Officererne og mandskabet skulle nu vælge, om de ville vende tilbage til Danmark, eller om de ville blive i den gamle hjemstavn og være den provisoriske regering tro. Beseler, som var en smule bleg, hviskede til prinsen: »Og hvis de nu skyder os?« Prinsens blå øjne og hans spotske mund fortrak sig til et smil: »Nå, så slår De blot Deres paraply op. Så ser De ikke kuglerne.«

Resten af historien er almindeligt kendt. Skibet, hvis røg man havde set fra banegården i Kiel, var ikke det rigtige. Det var en uskyldig fragtbåd, som kom fra Slesvig. »Branden« i Rendsborg var tilrettelagt af den unge Krohn og klokkeren for at tømme garnisonen for en del af dens besætning. Valget i kasernen, hvor prinsen, som var en autoritær personlighed, alene stod ansigt til ansigt med tropperne, gav til resultat, at officererne, som næsten alle var danske, drog bort, medens soldaterne samlede sig om prinsen.

Deputationen fra Danmark kom først til-

bage den 24. marts med et negativt resultat, og da hertugen kom tilbage fra Berlin, blev han rasende på sin broder: »Den dumme dreng har fordærvet alt for os,« skal han have sagt. Om de fægtninger og slag ved Slesvig, Bov m.fl. som derpå fulgte, vil jeg ikke skrive. Prinsen af Nør's afskedigelse fra den provisoriske regering, den tyske general Wrangels indblanding, det danske krigsskib Christian VIII's ødelæggelse, det hører alt til den officielle historie. Der fulgte våbenstilstand, så en genopblussen af krigen i 1864, og til sidst på Lord Palmerstons forslag, en afgørelse i sagen, i hvilken Danmark mistede $\frac{2}{3}$ af sit areal.

*

Efter landsforvisningen efter den første slesvigske krig købte hertugen et lille slot Primkenau i Preussen. Jeg tror, at hans ene datter, Henriette, blev født der. Hun blev senere gift med den berømte læge, professor Esmark. Som barn har jeg kendt hende, en buttet og munter gammel dame, med skælmske blå øjne, en, der interesserede sig for alt, og som udstrålede humor og venlighed. Frederik Emil flyttede til Paris med sin tålmodige hustru, der stadig elskede ham; hun døde af gigt i 1858. Efter dette foretog den gamle herre mange rejser til Kiel, London, Nice.

På en af disse rekreationsrejser mødte han en smuk, blond, klog amerikansk dame, frk. Lee. Hun var desuden velhavende, men det spillede ingen særlig rolle, min oldefar havde jo alligevel ingen forstand på penge, og en smule mere eller mindre . . .

Han forelskede sig dødeligt i Mary Lee. I flere måneder holdt hun ham for nar. Ingen kæresteri uden ægteskab. Hun var protestant, og noget sådant utænkeligt for hende. Hun modtog dog gerne gaver som smykker eller en rejse til Italien sammen med hans børn, Frederik August, der senere kaldte sig Onomander, og Louise.

Men prinsen af Nør ønskede sig noget mere af hende. Måske mindedes han sine tidligere erobringer, hin lille tykke brunette

eller en anden slank blondine ... utallige skønheder. Det fortælles, at der omkring 1900 stadig levede hædersmænd i Danmark, der lignede ham på en prik. Endelig, endelig i 1864 indvilligede Miss Lee. På deres bryllupsrejse ville det lykkelige par besøge det hellige land, men skæbnen ville det anderledes. I Beirut blev prinsen af Nør alvorligt syg. (Jeg som læge tror, at det var en prostata-lidelse). Ingen læge kunne hjælpe ham. Da dødssveden strømmede fra hans pande, lod hun en præst komme for at berede sin gemal til det evige liv. Hun skrev på engelsk til sin steddatter: »and the whole time he only worried about what should become of me!« (og hele tiden bekymrede han sig om, hvad der skulle blive af mig). Hun rejste straks tilbage til Europa, liget blev bisat i en grav i Krusendorf ved siden af prinsens første kones kiste. Familien, som endnu var i eksil, måtte ikke overvære begravelsen.

*

Prinsen af Nørs søn, der 1848 var 18 år gammel (min bedstefar) deltog ganske bravt i den Slesvig-Holstenske krig. I en noget for voldsom uniform blev han sat på en stor godmodig hest, sov i telte og kældre eller under fri himmel som de andre. Da familien forlod Nør, og først boede i Hamborg, siden i London, begyndte han at hoste, og en læge anbefalede ham en lang sørejse for at kurere hans lunger. Han blev betroet kaptajn Carr, der netop skulle rejse til Indien (1850) med et stort sejlskib. I det næste kapitel vil jeg fortælle mere om ham. Prinsen af Nørs midler var investeret på lykke og fromme; han interesserede sig også noget for et tvivlsomt forslag om fåreavl i Australien, og hans søn skulle først undersøge sagen nøje. Det skete nu. På den lange sørejse blomstrede den 20-årige Frederik August ganske op. Af fåreavl blev der ikke noget, men på New Zealand var der for den unge mand mange interessante jagt-udflugter, som han har skrevet lystigt om i sin dagbog. Denne dagbog har han offentliggjort ved sin hjemkomst under

pseudonymet ONOMANDER.

Der blev forundt ham den nåde at kunne sende sin elskede mor, der lå for døden, den første udgave af sin bog, en fortræffelig rejsebeskrivelse: »Gammelt og nyt fra Østens lande«.

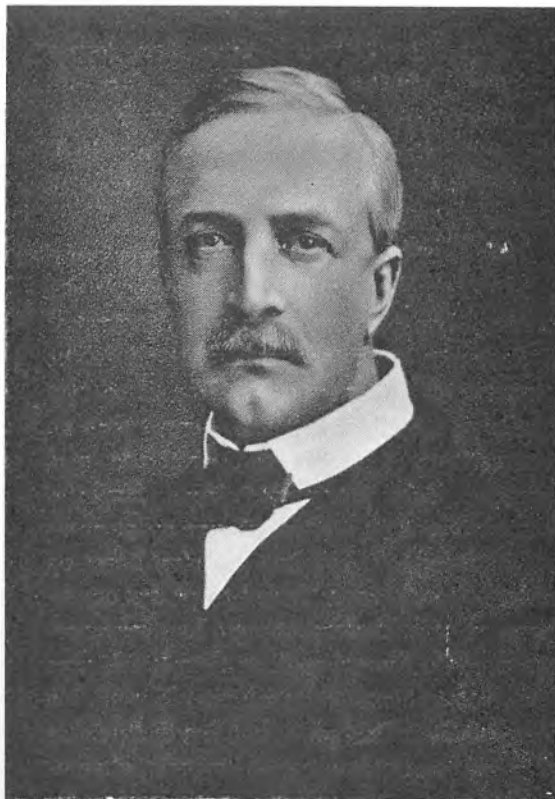
Rejsen fortsatte via Indien. Den unge fyrste blev forestillet for prominente personer (kaptajn Carr sørgede for, at han mødte Rajahu Rascha's), han jagede ophidsede tigre, overværede fester og danse, besøgte gamle templer – alt hvad Indien havde at byde. Vor Onomander (som jeg nu vil kalde ham fremover) levede som i drømme: Som barn havde han allerede interesseret sig meget for Bibelen og Orienten – i modsætning til andre, der interesserede sig for røvere og indianere!

Efter sin fars død i 1865 fik han et chok. Der var en uhyre gæld, en håbløs situation, og hans personlige indkomst gav ham nu kun beskedne vilkår! Med henblik på disse forhold skrev han engang: »Jeg har ganske enkelt igen måttet sætte mig på skolebænken«; han studerede nu orientalske sprog i London, hvor han sluttede venskab med fremragende orientaler (blandt andre professor Goldstücker). På en anden – og senere en tredje rejse til Indien samlede han utallige dokumenter. På ekspeditioner i junglen blev han flere gange alvorligt syg, hvilket han beskriver meget humoristisk i sin dagbog og sine breve.

Endelig blev exilet ophævet, og han fik atter lov til at bo på Nør. Hans tilbagekomst forekom ham tragisk. Midt i vinterens mørke, det kære, gamle hus næppe opvarmet, tjenerne med stearinlys på dørtærsklen, og en kold vind blæsende i de golde, nøgne træer, med alle sine souvenirs, de kostbare våben og andre gaver, de udførlige noter og dokumenter. Den eneste, der forstod alt, og som delte alt med ham, var hans tro tjener, som havde ledsaget ham på hans rejser.

Onomander besluttede sig til at lade husets indretning forblive, som den var. Kun i østfløjen indrettede han sig et bibliotek i sin

Frederik Christian Carl August (1830–1881). Kaldet Onomander.



afdøde mors »Boudoir«. Sammen med den gode Wilhelm, den forstående tjener, ordnede han de bøger, der forefandtes der. Dumme romaner blev kastet ud ad vinduet. En omfattende samling, til dels illustrerede bøger om Napoleons liv, som stammede fra hans beundrer Louise Augustas tid, blev stillet alder øverst på reolen. Derunder anbragtes så de mange læderindbundne bøger, som Onomander havde samlet gennem årene, da han studerede og rejste, sat således, som de var blevet udpakket. En stol, et skrivebord med en bronzestatue (Moses), stående på rødt fløjl midt på, denne møblering var ham tilstrækkeligt. Hvor ofte har jeg ikke siddet der som 20-årig, har drømt, og foran min bedstefars billede endog bestemt min fremtid, men det fortæller jeg alt om senere.

I et nabohus, næppe hundrede meter fra slottet, boede dengang inspektøren, hr. Kojen. Han havde engageret frk. Carmen Eisen-

blat fra Hamborg som guvernante for sine døtre. Hun var en meget dygtig og kultiveret ung pige, der som forældreløs var blevet opdraget i Sesimis berømte pension. Hendes far var kaptajn på et stort handelsskib. Han giftede sig i Venezuela og datteren blev født i La Gayna i 1848. Kort efter fødslen døde moderen, og den stakkels far rejste tilbage til Hamborg med en spansk amme og måtte overlade den lille til sine søskende. Et år senere gik hans skib ned. Jeg har et oliemaleri af ham, og jeg må tilstå, at jeg meget nødig ville have været skibsdreng hos ham. Han har en høj hat på, en rød og blå strikket sweater og derover en sort frakke. Et meget energisk ansigt, en krum noget spids næse, en dyb rynke mellem de grå/grønne øjne, en smal mund, og en rund hage med kløft. En mand, man ikke driver gæk med. Min mor – hans barnebarn – lignede ham til forveksling – i særdeleshed panden og øjnene. Den for-

mue, som han havde samlet sammen, blev lidt efter lidt ødet bort af skrupelløse forretningsfolk, således at hans datter efter uddannelsen hos »Sesimis« (hvis højere pigeskole så morsomt er skildret i »Huset Budenbrook«) måtte søge arbejde, og kom til Kojens på Nør.

Vort familiearkiv befandt sig i inspektortet, hvor endog dronning Caroline Mathildes breve til Struense efter sigende opbevaredes? Onomander studerede dette arkiv og mødte børnene og guvernanten. Af og til så han hende på stranden, når hun – smuk som en marmorfigur – legede og svømmede med børnene. Som passioneret jæger færdedes han altid med en kikkert på sine spadsereture. Snart kikkede han kun lidt efter harer og rådyr – desto mere kikkede han på den smukke unge pige. Endelig spurgte han inspektøren om frk. Eisenblat af og til måtte hjælpe ham med at sætte skik på hans bibliotek. Nå ja – endelig indså han, at han havde forelsket sig i hende – om hun var af borgerlig afstamning eller ej – hun var den eneste kvinde for ham.

*

Gennem årene var Augustenborgernes forhold til det danske hof bedret. De gamle misforståelser var – omend de ikke var glemt – så dog tilgivet. Man skænkede ikke mere de karikaturer, der var blevet offentliggjorte i de danske blade af prinsen af Nør med reb om halsen og med påskriften »Forræder«, en tanke. I London havde Onomander ved et hofbal danset med dronning Viktoria. Da Onomander skrev til sin faster Caroline Amalie, Christian VIII's enke, at han havde forlovet sig med en borgerlig, skrev hun et venligt brev tilbage – fuld af forståelse. Fra det tidspunkt måtte han give afkald på titlen prins, og kaldte sig derefter greve af Nør. Til sit bryllup fik han et ur i empire stil af dronningen af England; det var af forgyldt bronze og dertil hørte der to lysestager, som senere stod på kaminen i den store salon på Nør.

Nu vil vi se tilbage på hans søster, prinsesse Louises skæbne. Som barn var hun blevet behandlet for skarlagensfeber med kolde bade. Fra dengang led hun af »Morbus Basedow« en lidelse i skjoldbruskkirtlen, et hjerte, der slog for hurtigt, en vis form for emotionitet og noget fremstående øjne. Derudover var hendes sundhedstilstand temmelig god, og med sit venlige væsen vandt hun alles hjerte. Da prinsen af Nør var træt af London, levede familien (1855) i Paris. Onomander og Louise beholdt foreløbig lejligheden i Paris, hvor der kom mange historikere, orientalistere og etnografer, blandt dem prins Michael Handjeri, der interesserede sig for etnografi. Han grundlagde den parisiske forening for folkeslagskundskab, og han var en kultiveret og venlig mand, der så godt ud. Han havde en ejendom i Normandiet¹², talte godt tysk, engelsk, græsk og naturligvis fransk. Louise af Nør førte mange samtaler med ham, og hans munterhed og gode humør syntes hun meget godt om. Derfor sagde hun begejstret ja, da han anholdt om hendes hånd. Hun elskede ham af hele hjertet.

Men denne lykke skulle desværre ikke vare længe, i august 1866 fødte hun tvillinger – alt gik godt – men i begyndelsen af september blev der sendt bud til hendes broder om, at hun var alvorligt syg. Han rejste straks til Manerbe (som landgodset hed) og var hos hende, da hun døde. Jeg kunne tænke mig, at fødslen, og det at amme to babyer, var for meget for hendes svage hjerte, thi havde det været en virus, havde denne ytret sig straks efter fødslen og ikke tre uger senere.

*

Her må jeg indføje en parentes, hvem var egentlig disse Handjeris? Jeg har omsider fået sagen optrævlet, og endog offentliggjort en bog derom »Quadrille de Princes«. Det lyder, som om det er et eventyr, men efter to

12. Chateau Manerbe, Lisieux, Calvados i Normandiet.

Carmelita (1871–1948) og Louise (1873–1955). Begge født på Nør. Foto ca. 1880.



års kildestudier på Bibliotheque Nationale i Paris vidste jeg besked. I 1600-tallet herskede der i Tyrkiet en sultan, der hed Mohammed V. Harem'er, slaver, eunuker, paladser – forestil Dem selv disse omgivelser, kære læser. En skønne dag blev han syg – det var ikke noget foruroligende – det drejede sig om hans ansigt, det hævede, han fik røde øjne, kløende skæl (jeg som læge tror det var Erysiptyas, en streptokok-infektion). Han lod den bedste læge hente, der var at finde i Konstantinopel, den unge Dr. Pakologus. Han havde studeret i udlandet (specielt i Leyden i Holland), hvor han var elev af den berømte Dr. Vollhoeren, opfinder af mikroskopet. Sul-

tanen blev helbredt efter hans forskrifter, og han gav som tak sin læge et sværd, der var prydet med ædelstene (på tyrkisk »Kandjer«) og sagde: »Fra nu af kan du kalde dig K'andjeri« (sværdbærer). Som tiden gik blev K'et til et H. Titlen Prins havde den unge mand, idet han stammede fra den tidligere kristelige kejserslægt i Tyrkiet (Paleologus).

De fleste af hans efterkommere fødtes i hjemlandet (Grækenland), alle var sprogligt begavede og kom af den grund som oversættere til Konstantinopel. Min oldefar, Alexander Handjeri måtte således – gemt bag et forhæng – overvære alle møder, diplomatiske forhandlinger osv. og oversætte dem fra per-

sisk, fransk, russisk til tyrkisk/arabisk. Hans broder gjorde tjeneste som translatør i Handelsflåden. Disse to retskafne, skæggede, velopdragne herrer skulle senere spille en ganske anselig rolle, da den daværende sultan Selim II ca. 1800 kom i knibe. På det tidspunkt var det Napoleons hensigt at angribe Rusland via Tyrkiet, men heri blandede England sig naturligvis, og sendte to krigsskibe, som skulle belejre Konstantinopel. Først sendte de admiral Dücker til forhandling ved Selim's hof. Naturligvis skulle Alexander Handjeri oversætte samtalerne. Han lod sagen trække i langdrag, han skabte misforståelser; i øvrigt var den engelske admiral ingen født diplomat, og han stammede. Såfremt Handjeri kunne vinde tre dage ville alt være vundet! Thi han kendte vinden, i løbet af tre dage ville den vende, og sejskibene kunne så i ugevis krydse foran den gyldne port, men ikke trænge ind i Bosporus. Admiralen vidste det også, altså måtte han opgive sagen og drage bort.

Nogen tid senere blev Handjeri udnævnt til »Hospodar« (guvernør) i Reoving i Rumænien, men i mellemtiden truede opstande – især fra grækere, rumænere og røvere, der stammede fra de slaviske kristelige folkeslag – fordi Selim var en nydelsessyg, svag mand.

På rejsen til Bukarest hørte Handjeri om denne situation, der stadig forværredes. En røverhøvding, Paswan Oglon ville erobre Konstantinopel med sine vilde krigere, ligeledes ville Baraiktar, en lokal fyrste, deltage i opstanden. Der blev etableret forhandlinger – ofte i hemmelighedsfulde knejper. Som sædvanlig udviste Handjeri tålmodighed og diplomati for at vinde tid, indtil han ankom til Bukarest, men alt gik skævt. Selim blev myrdet. Constantin Handjeri, Alexanders broder, blev hængt.

Da min oldefar igen ankom til Konstantinopel, havde han kun et tilbage: UD! Han pakkede ildsomt sine mest værdifulde ting (heriblandt også manuskriptet til et stort leksikon, fransk-arabisk-persisk), og flygte-

de med sine tre sønner og datteren til Rusland, hvor man havde tilbudt ham asyl! Her levede han fredeligt i Jassy, senere i Moskva. Han afsluttede arbejdet med sit leksikon da han var 84 år gammel, og morede sig i de sidste 12 år, han levede, med at oversætte persiske og arabiske fabler og digte. Han deltog også aktivt i sit barnebarns studier. Hans datter, Kathrine, havde ægtet en rumænsk officer, Vlangali, men denne døde kort tid efter en lille søns fødsel. Af denne grund adopterede Alexander Handjeri den lille, artige, intelligente og arbejdsomme fyr. Efter den gamle fyrstes død flyttede Kathrine og sønnen Michael til Paris. Slutningen på historien har jeg allerede berettet om.

Michael Handjeri ægtede altså Louise af Nør 1865, og efter hendes og den ene af tvillingernes død 1866 levede familien hovedsagelig på slottet i Manerbe i Normandie. Slottet bestod af to bygninger, der stammede fra 1600-tallet. Voldgrave omgav gården, i hvis midte der var en græsplæne prydet med et springvand, hvis plasken jeg stadig har for ørerne. Slottet var genopbygget efter revolutionen i 1848 i den frygtelige stil, der dengang var på mode. Et rødt og hvidt hus med omstændelige gange, fugtige mure, og en eneste trappe. På nordsiden var der en fransk have, med velplejede kvadratiske plæner og blomsterbede. Omkring dette ganske små høje beplantet med buske og æbletræer. Man havde i denne lille dal fornemmelsen af at leve som en mus i en spand (personlig mening om modsætningen til de vide marker, skove og udsigten over det bølgende, levende hav fra Nør).

Onomander besøgte ofte sin svoger og skrev mange interessante breve til ham fra Indien, fra Srinagar og også fra små byer med mange templer på Coromandelkysten. Disse breve er stadig i min besiddelse, jeg vil senere testamentere dem til hertugen af Lyksborg, der så skal opbevare dem i sit bibliotek om Augustenborgerne.

Da Onomander meddelte sin svoger, at



Frederik, greve til Nør. Kaldet Onomander (16.11.1830 – 25.12.1881).

han uventet havde forlovet sig med en borgerlig dame, frk. Eisenblat, glædede det prins Handjeri, at denne ensomme mand, der så ofte var blevet prøvet af skæbnen, endelig havde fundet sin lykke, thi ægteskabet blev meget lykkeligt. Indretningen af slottet forblev som den var. En rengøringskone, kusk Hassman's kone, blev ansat som kokkepige, tjenestepige osv., og den gode gamle Wilhelm blev som altmuligmand. Som barn kendte jeg »Mutter Hassman«, en venlig, lille kone, med hvidt hår, røde kinder og skælmske blå øjne; hun duftede altid af sæbe og rent tøj. Hun var den første, der bemærkede, at jeg ligesom min bedstefar krydsede mine hænder på ryggen, når jeg gik tur, ligesom Hertugen af Edinburgh gør det i dag!

I parken blev der plantet mange roser. På et stort Steinbach flygel spillede Carmen om aftenen klaver, især Beethoven, medens Onomander gik frem og tilbage og tænkte på

»sin bog«-livsværket. Han havde besluttet at skrive om Akbars liv, den berømte mogul, kejser i Indien (1542–1605). Mange af hans venner, orientaler, blandt dem professor Goldstücker kom på besøg. Et gæsteværelse fik tilnavnet professorværelset. Det lå på 1. sal, ved siden af billardsalen, i hvilken der stod genstande fra Gottorp, blandt andet to enorme »Verdens Atlas Kugler« dekoreret med guder og navigatører. De stammede fra 1600-tallet og var konstruerede af hertug Frederik III's sekretær og astronom Adam Olivarius.

1871 fik det lykkelige par en datter, der blev opkaldt efter sin mor »Carmelita«. To år senere fødtes endnu en lille datter, Louise. Begge udviklede sig prægtigt, Carmelita var begavet, i særdeleshed for tegning, maling og musik – hun så godt ud, men var ikke direkte smuk, Louise derimod var smuk, begavet og skælmsk og blev faderens yndling. I dag ville

man have sagt en rigtig lille dejlig unge. Hendes storesøster tog livet alvorligt, Louise tog det, som det kom.

✱

Onomander rejste i årene mellem 1874 og 1878 flere gange til London, for at læse i arkiverne på British Museum om Indien. Han havde studeret sanskrit, urdu og hindi (som stadig tales i dag), og mødtes der med sine tidligere lærere og orientaler. Han skrev til sin kone. »Dit morsomme brev har gjort mig godt! Næste uge er jeg så igen hos jer!« Sammen med børnene rejste familien en vinter til Spanien, men var dog glade, da de igen i foråret kom til Nør. Onomander gik ofte om aftenen ned til stranden: »Solnedgangen minder mig om Coromaldelkysten, som jeg vel aldrig vil se igen«, skrev han ca. 1880 i sin dagbog. Han arbejdede mange timer hver dag på »Kejser Akbars Liv« – »jeg må være lidt gerrig med min tid«, skrev han, hans helbredstilstand var ikke for god. Det første bind af værket udkom i 1880. Et kalejdoskop af røverhistorier, familie-intriger og kampe, en art fortællinger som 1001 nats eventyr. Den store, berømte mogul kejsers forfædre havde været strenge herskere, men Akbar fremmede kunst, videnskab og civilisation. Han besejrede Indiens krigeriske Radjput stammer, grundlagde skoler og templer, og persisk blev det officielle sprog. Hindustani forblev folkets sprog til varetagelse af dets interesser.

Allerede i sommeren 1881 skrev Onomander til sin ven professor Ferguson: »Jeg arbejder flittigt på 2. bind om Akbar, men jeg må være nøjeregnende med min tid«. Den galde- og nyrelidelse, der altid havde plaget ham, blev mere og mere mærkbar, han måtte overvinde smerteanfald og træthed. Kort før jul blev han alvorligt syg, hvorfor man lod professor Vollbehrr hente fra Kiel til Nør, idet lægen i Eckernförde indså, at der næppe kunne gøres noget for greven. Professor Vollbehrr mødte en næsten døende patient, der omtrent hver time havde frygtelige kvælningsanfald.

Hjertet kunne holde til det måneden ud. (Diagnose: Akut Lungeødem efter nyresvigt). I de timer, hvor han ikke havde smerter, fortalte Onomander anekdoter fra sine rejser og forsøgte at trøste sin familie. Den 25. december lod han sig bære fra lænestolen til sin seng og sagde til sin gamle tjener, der sad af ophidselse og skræk: »Min gode Wilhelm, nu må du bære mig til min døds-seng, således som du på vores rejser til Indien har beredt mit leje, jeg vil endnu engang rigtig strække mig.« Få minutter senere forlod hans tapre sjæl det stakkels afkræftede legeme.

Den arme Carmen var efter sin elskede mands død i en kritisk situation. På godset Nør var der endnu gæld tilbage fra den »ødsle« prins' tid. Så var der noget med et Fideikommis – som barn har jeg hørt noget derom – men børn, selv 20-årige, bekymrer sig ikke om slige ting, og da hele sagen igen dukkede op i 1920 blev jeg »naturligvis« vist ud af stuen. Altså 1881 kom finansieren grev Schimmelman til hjælp; sagfører Renthorf, den trofaste inspektør Kojen og mange andre af familiens venner var behjælpelige, og Carmen kunne blive boende på Nør. Klog og kultiveret som hun var, opretholdt hun forbindelsen til alle orientalerne og formidlede, at en af hendes mands venner sørgede for, at også 2. bind af »Akbar« kunne udkomme.

Der blev engageret en guvernante til de to piger: Frk. Sandberger. Ca. 1892 rejste man nogle måneder til Heidelberg, hvor man fulgte uddannelseskurser. Den ældste Karmi var kunstnerisk begavet, hun lærte med iver at male og tegne – vor »lille« Louise morede sig prægtigt, blev inviteret meget ud, og var omsværmet, altid elegant, klar med kække svar, hendes mørke hår var redt på en sådan måde, at hendes smukke profil kom til sin ret. Karmi fik derimod lidt efter lidt komplekser, hun havde en næse, der var for stor, ikke ligefrem små hænder og fødder, og eftersom hun var den ældste, var hun opdraget



til at alt skulle gøres nøjagtigt og perfekt. Hun følte sig usikker, var bange for at hendes lille søster skulle spotte hende, og blev næppe bemærket af unge mænd. Hun hungrede efter anerkendelse og ømhed, men det lå ikke i hendes væsen at få dette. Endnu i dag findes dette problem, skønt ungdommen nyder så megen uafhængighed og frihed, hvilket dengang overhovedet ikke kunne komme på tale. Endog på udflugter skulle guvernanten »Sandchen« eller Adolf, den retskafne tjener, ledsage de to »unge komteser«.

På Nør blev de finansielle forhold lidt efter lidt bedre, takket være grevindens kloge styre. Der var skabt fyldt med »henkogt« konserver, gele, marmelade, alle mulige slags grøntsager fra haven, røgede varer og meget andet. I hønsegården blev der opdrættet ænder og gæs, der var endog et meget dekora-

tivt påfuglepar! Om vinteren kom venner på besøg og også til jagt: sønner og døtre af de omkringboende adelige godsbesiddere.

Louise havde mange tilbedere – Karmi næppe nogen. Hun havde intet kægt svar, var forlegen, for snakkesalig, den klassiske væremåde for en samvittighedsfuld ung dame, fyldt med komplekser. Endelig anholdt grev Ernst Rantzau¹³ om hendes hånd. Han var af god familie, hans finansielle forhold var i orden, han var kammerherre for den kejserlige familie i Berlin – derfor blev der sagt JA. Af andre talenter og dyder mærkede man ved første øjekast intet; han havde små, noget stikkende øjne, en spids næse og en spotsk mund. Hans tvillingebroder, den såkaldte

13. F. 29. maj 1869 i Slesvig, d. på Annettenhöh 1930, gift med Carmelita 1894, ægteskabet ophævet 1916.



Prinsesse Caroline Mathilde Handjeri. Foto 1905 på Manerbe.

»diplomat«¹⁴, var beskæftiget i Wien, og skal have været hele diplomatiets skræk med sin ironi og skarpe tunge. Hans broder lignede ham meget.

Det unge par levede som regel i Berlin, hvor de i 1895 fik en søn, der blev kaldt Frederick. At Karmi stadig blev mere og mere nervøs og ulykkelig er forståeligt.

På det lille slot i Normandiet forblev livet længe uforandret. Da prins Handjeri (otte år efter sin hustru Louise af Nør's død) giftede sig med den billedskønne, blonde engelske dame Lady Ida Ramsay, var den 8-årige søn Charles også tilfreds.

I årene mellem 1866 og 1880 var »Onomander« ofte hos sin svoger, de mødtes også i Paris og naturligvis også på Nør.

14. Grev Ulrich von Brockdorff-Rantzau (1869–1928) blev 1912 gesandt i København, fra febr. 1919 tysk udenrigsminister, førte den tyske fredsdelegation i Versailles; da han afslog at underskrive fredsaftalen, måtte han træde tilbage 21. juni 1919.

Den unge Charles interesserede sig i særdeleshed for historie, som en tysk professor lærte ham på universitetet i Caen. Jeg har stadig nogle bøger fra den tid, med påtegning »professor Lilie«. Også spiritisme fængslede den unge mand, men han mødte den med en meget objektiv, kritisk nysgerrighed. I London var en mr. B. Home med sit medium Raymond bekendt. Charles overværede et af de berømte møder. Et spøgelse med skæg skulle komme til syne. Det kom også, og pludselig greb Charles det falske skæg: Stor skandale, men dette puds fik os alle til at le, når min far fortalte om det fyrré år senere.

*

Ja, som min far har fortalt det: Charles forelskede sig i sin smukke kusine Louise, vor lille Louise, som gerne dansede, spillede tennis og gik på jagt efter harer, agerhøns, endog råbukke. Om vinteren blev der organiseret jagtparties på de store godser i Slesvig og Holsten. I dag forekommer det usandsynligt, hvad man alt kunne spise ved de middage:

Far og datter. Prins Charles Handjeri og Caroline Mathilde. Foto 1906.



ni (siger og skriver ni) retter, og til hver ret en ny vin! Damerne var om aftenen i décolleté, herrerne var i kjole og hvidt, og på slottene og i de store huse ét badeværelse – til alle de mange gæster. I gæsteværelserne var der et vaskebord, som var omgivet af en skærm. Skål og kande var af kostbart porcelæn, og skærmen var forsynet med kostbart stof eller overtrukket med broderier. De store kakkellovne varmede godt – gud være lovet. Damerne havde tøj af fløjlsilke og var prydet med alle deres smykker til aftenselskaberne. Naturligvis kom sminke overhovedet ikke på tale, kun helt gamle vovede at tage lidt pudder på næse og kinder. Da belysningen bestod af kerter, lysekroner, og i salonernes intime hjørner af petroleumslamper, så man praktisk taget kun smukke an-

sigter, med kinder og læber, der var røde af den isnende vind fra ridningen og spadsere-turene, og øjne der glimtede af morskab og ophidselse. Omkring kl. 10 måtte en ung pige spille klaver og/eller synge, medens unge mennesker lyttede til musikkens toner, eller endog sang med. Ved disse festligheder blev forlovelser indgået eller kurve givet, og de ægteskaber, der fulgte efter, forløb tilfredsstillende. Det, der var mest vanskeligt for de unge forelskede, var at være et par minutter alene. I parken i Nør fandtes små løvhytter med roser omkring, én ligefrem på en lille ø midt i en dam, en anden mellem kastanietræer med et skønt syn ud over havet og bøgeskovene. Bredden på den anden side af Egernførde bugt kaldte jeg som barn den anden side af »havet«, og engang græd jeg,

fordi tæt tåge gemte den, jeg havde følelsen af, at der i stedet for det venlige landskab var et stort hul, med udsigt til en truende tom fremtid.

Jeg har aldrig spurgt mine forældre, hvor de blev forlovet. Det var i sommeren 1899 på Nør, efter et tennisparty; fra disse fornøjelser havde vi nogle delvis udviskede fotografier: Herrerne var i hvide bukser og sribede jakker, med panama (strå) hatte på hovedet. Damerne i nederdele med vidde, der gik til fødderne, såkaldte sportslige bluser med et slips og hvide linnedhatter.

Brylluppet fandt sted i London den 29. november, min far var katolik, men mor protestant, altså skulle der to ceremonier til. Den sommer tilbragte det unge par dels i Venedig, dels i Normandiet. Da jeg meldte min ankomst, forekom det at være mest hensigtsmæssigt at lade mig komme til verden på Nør, i Manerbe var huset med de mange gange og de støvede møbler og gardiner virkelig ikke egnet til a happy birth.

*

Altså kl. 9 om morgenen (fortalte min mor mig) blev der sendt bud efter lægen i Egerneførde, at ... nå, ja, kl. halv tre om eftermiddagen blev jeg født. (6. oktober 1900). En lille skuffelse – kun en pige. Et foto, taget da jeg var tre dage gammel, viser en rund næse, vågne blå øjne og to små sammenknyttede hænder. Min første barnepige (der blev kaldt Dei dei) stammede fra Krusendorf og blev taget med til Manerbe, hvor jeg blev døbt i april i den lille landsbykirke, der lå over for det lille slot. Senere, da jeg var ca. et år gammel, skiftede barnepigerne ofte, og den første jeg kan huske var en mager, noget kradsbørstig person, der hed fru Wiedermann. Hun slog med et piskeris, når jeg ikke ville spise, hvorfor jeg kaldte hende »Au-Wiedermann«.

Da jeg var tre år gammel, snublede jeg over et tæppe med min dukkegryde i hånden, og hullet i min pande måtte sys af den gode doktor Juck. Barnepigen kunne eller ville ikke

tage sig af forbindingen og blev sendt bort, og sådan gik det til, at vi fik »Selli«, der dengang var vor »Mamsell« (som stod for køkkenregionerne) »ovenpå«. Hun blev hos os i tolv år, hende elskede jeg som min rigtige mor, hun og min bedstemor, »Omi«, var mine skytsengle, og i deres nærhed følte jeg mig lykkelig.

Det, der var så herligt på Nør, denne følelse af sikkerhed, kom af den sikre følelse af årstiderne og festerne. Jul, med juletræ og kager og overraskelser – engang havde jeg ønsket mig matrostøj til min dukke Rosamunde og mine bjørne, og sandelig, Selli syede sådanne dragter med blå kraver og manchetter.

2. juledag kom skolebørnene med pastoren og læreren. I hallen stod et kæmpemæssigt juletræ, børnene sang »Stille Nacht, heilige Nacht«, »vom Himmel hoch da komm ich her ... der guten Mähr bring ich soviel, davon ich singen und sagen will«. Så blev gaverne delt ud til børnene. Stof til en kjole eller en klædning, et forklæde, legetøj, dukker og en tallerken med slik, dadler, nødder, kager osv. En gang (ca. 1905) kom julemanden i den store salon efter tetimen og spurgte, om jeg nu også havde været sød, lydig og endelig, om jeg kunne skrive selv. Jeg har aldrig fundet ud af, hvem julemanden var, ganske givet ikke den gamle Adolf, vor skæggede tjener, for han havde åbnet døren for julemanden. Har det måske været gartneren Baasch, hvis familie i tre generationer havde været ansat hos os?

Den 21. august fejrede vi Bedstes fødselsdag med guirlander om døren, mange blomsterbuketter og en særlig lagkage. Den store græsplæne var netop blevet slået, og det duftede af urter og hø.

I foråret – februar til maj – rejste Bedste til Italien og jeg til Frankrig, til Handjeri, bedsteførældrene. Jeg kunne ikke så godt tåle det fugtige klima i Normandiet. Den gode Selli fik meget at bestille, thi den ene halsbetændelse (endog lungebetændelse) fulg-



Slottet Nør.

te den anden. Mangen en nat har hun siddet ved min seng og skiftet omslag og kogt viol- eller kamillete på en lille spritlampe.

1906 kom vi lidt senere hjem til Nør, end vi plejede, min Bedste skulle opereres, og professor Neuber fjernede 40 cm tarm så dygtigt, at ingen kunstig blev indsat. Da han en dag kom til Nør for at fastslå, at alt var i orden, blev jeg forestillet for ham, et sart blondt barn i en lyseblå kjole, der passede til de store blå øjne (jeg har stadig et foto fra den tid). »Jeg vil gerne have lov til at takke Dem, fordi De har reddet Bedstes liv,« stammede jeg, retteligen forlegen, thi jeg vidste, at alt, hvad man ventede sig af mig, var, at jeg nejede og sagde goddag. Den gode professor strøg mig over håret og sagde noget, jeg var for skræmt til at forstå det. Min mor så strengt på mig og sagde: »De må undskylde barnet, hun har glemt, at man ikke taler først til voksne.« I det øjeblik fik jeg en mærkelig tanke: »Når jeg bliver stor, vil jeg være læge.« Som sagt så gjort. 22 år senere (1928) bestod jeg min lægeeksamen og fik endog bronzemedalje. Da jeg viste den til

min mor, sagde hun: »Jeg tror ikke, det er ægte bronze. I øvrigt må du ikke besøge mig igen med den hat på hovedet, den klæder dig overhovedet ikke, lad os ved lejlighed gå hen i forretningen, så skal jeg finde dig en, der er bedre!«

De følgende år forblev alt som sædvanlig, indtil 1912. Jeg blev hin sommer i Manerbe. Min mor skrev til mig fra Nør: Vor stakkels Bedste går det slet ikke godt. Hun ser ikke gerne, at du i sommer kommer til Nør, thi hun vil gerne, at du husker hende som glad og smuk. Kræften havde pludselig bredt sig til alle organer, og den 12. august døde min kære bedstemor kun 65 år gammel.

Så kom 1914 den første verdenskrig. I Normandiet havde vi på landet nok at spise; sukker, kaffe, chokolade var mangelvarer og til mel og brød måtte man have mærker. I disse år besluttede jeg mig til at gøre alvor af mine studier og gik fire gange om ugen til fods til Leriencz (tolv kilometer frem og tilbage), hvor jeg på højskolen fik undervisning i fysik, kemi og matematik. Min far og jeg forstod hinanden særdeles godt. Et ven-

ligt menneske, med humor og kløgt, elsket af alle. Om aftenen læste han højt for os – den daglige føljeton fra avisen – Sherlock Holmes krimis. Vi havde dengang en hund Journa (en lille bulldog), som vi havde megen morskab af, thi hvis nogen gabte, gabte den med. Min studentereksamen bestod jeg med »mention bien«¹⁵, og da krigen var slut, rejste vi i sommeren 1920 til Nør.

*

Med bankende hjerte kikkede jeg på landskabet, som jeg i syv år stille og tavst havde længtes efter. Intet var ændret. Vindmøllen i Lindhöft stod endnu på sin bakke, de stråttækkede husmandssteder var der, med de mange knurrende hunde og fjerkræet i gården. Ikke et eneste træ manglede i parken. I slottet var den store salon uændret med dens hvide og guldtavlede vægge. I det »Blå værelse« stod skabet med dronning Caroline Mathildes »Guldtoilette«¹⁶ – kumme – kande – lysestager – kam – børste – forskellige bægre. Men mit yndlingsværelse var biblioteket, i hvilket det duftede af læder og orientalske cigaretter. I timevis har jeg siddet der og grundet over liv og død, filosofi og troen på Gud. Jeg ville meget gerne have studeret orientalske sprog og historie som Onomander (også Alexander Handjeri), men vi består jo af en krop og en sjæl, jeg besluttede mig altså for medicin, livet ville på den ene eller anden måde undervise mig om sjælen.

På stranden ved fiskerhytten, hvor den store bøgeskov går helt ned til sandet, der er bevokset med stift græs, lavede jeg et lille bål i en hulning og kogte te, en rest af indianerdrømmene fra min barndom. Af og til kørte jeg med den åbne vogn (med plads til fire) på besøg på nabogodserne, Altenhof, Dänisch

15. »Bemærkning godt«.

16. Et sølvforgylt toiletgarniture dronningen bragte med sig fra England, da hun 1766 kom til Danmark for at blive gift med Christian VII.

Nienhof osv. Jeg kan endnu høre hestenes sagte klip-klap på de sandede veje, de rystede af og til på hovedet, og vi spurgte os selv, om det hele tiden var de samme fluer, der fløj med os? I september blev der samlet svampe og brombær på de samme marker og hække, hvor jeg tidligere var ude på den helt store ekspedition med Bedste og den gode Selli (jeg var dengang 7–8 år).

Med begge hænder ville jeg gerne kunne skubbe afskedsdagen fra mig, men det store ur på taget knirkede og knagede og sukkede og slog langsomt og næsten skånsomt disse sidste timer. Som det har slået så mangen en første og sidste time for vor familie . . . Vognen var allerede kørt frem, samtalen forstummet, jeg afsluttede mit morgenmåltid i spisesalen, så (eller blev jeg betragtet af dem?) endnu engang på forfædrenes billeder: Caroline Mathilde med den smilende mund og de bedrøvede øjne, Louise Augusta med det skælmske blik, Christian VIII allerede noget tyk, hans smukke gemalinde, og Frederik Emil – hans skinnende blå øjne, de sidste oldenburgere, og spiste et æble, hvoraf noget blev siddende i halsen. Min mor råbte fra korridoren: »Skynd dig, kom nu, ellers kommer vi for sent til toget.« Med det sidste stykke æble kvalte jeg to tykke tårer – små prinsesser må jo ikke græde.

*

De følgende år (indtil 1930) var for mig de mest interessante i mit liv, med medicinske studier ved universitetet i Caen, hvor jeg endog giftede mig med en sympatisk kammerat, der var søn af en professor i historie og økonomi. Derefter gik det til Paris – på forskellige hospitaler kunne jeg vælge det fag, der interesserede mig mest. Skæbnen ville, at jeg kom til at overvære en konference med professor Fiessinger. I intellektuel henseende, kærlighed ved første øjekast. Blod og leversygdomme og de dertil hørende biologiske studier. Som manden i biblen arbejdede jeg syv år på min doktordisputats, en

tyk bog om hämatologi. Så var det mig endnu forundt at være assistent hos professoren i fjorten år, indtil han pludselig døde i 1946.

I 1927 blev Nør udbudt til salg. Karmi havde ladet sig skille fra grev Rantzau. Hun giftede sig derefter med en rar, rolig hotel-ejer, der forstod hende og gav hende den beskyttelse, som hun altid havde længtes efter. Han var også finansielt velkonsolideret, og det endte med at Karmi købte slottet, parken, nogle marker og skovene. Min mor fik udbetalt sin andel kontant, også nogle møbler og biblioteket kunne hun beholde, ligesom noget sølvtøj og nogle malerier. Formuen anbragte hun delvis i obligationer, til fordel for det slesvig holstenske jagtvæsen – en stiftelse, som blev kaldt »Graf Noer«. De resterende penge skulle bruges til opfyldelse af en længe ønsket drøm, en safari til Afrika.

*

Med to venner rejste hun til Kenya – skød et næsehorn, meget smukt kronet vildt og nogle slanger (af hvis hud der senere blev fremstillet sko – jeg har endnu et elegant par). Året efter lejede hun en båd i Ægypten, og med tre venner rejste hun langsomt og behageligt op ad Nilen. Vidunderlige fotografier og nogle skitser, også fra mindre kendte steder, kunne hun skaffe sig – fordi hun sluttede venskab med Howard Carter, videnskabsmanden, der vandt verdensberømmelse, da han fandt Tut ank Amons grav. Gennem mange år korresponderede de sammen, han værdsatte hendes dannelse og hendes forståelse for Orienten.

Herefter måtte hun blive i Normandiet, for min far blev alvorligt syg. Et tilfælde af tyfus, som han havde haft i barneårene, havde efterladt en lille hjertefejl. Jeg har endnu hans »musik-kasse«, der stammer fra året 1870, som man trak op med en urnøgle, og som kunne spille små sange; man havde anskaffet den slags små hjemmeorgler til ham, da han igen vågnede af den for tyfusfeber ka-

rakteristiske stupor. I efteråret 1933 led han af åndenød, hans ben svulmede op, og jeg skaffede ham en rar omsorgsfuld sygeplejerske. Vor chauffør havde lavet en radio, der dengang var lidt kendt, og han glædede sig over at høre musik. Den 30. oktober fik jeg et telegram, hans hjerte svigtede, og da jeg ankom til Manerbe, var han lige død.

De følgende år gik uden særlige begivenheder, jeg havde meget videnskabeligt arbejde – især inden for biologien og hämatologien.

*

Om sommeren lejede jeg en lille villa i Bretagne, min lystige svigermor, der altid var i godt humør, tog sig af husholdningen, således at jeg havde tid til rigtigt at lære at sejle, idet den gamle ejer af villaen havde en fem meter lang sejlbad. Mine første solo udflugter i bugten var enestående spændende, ved landingsstedet ventede mine venner, og råbte til mig hvad jeg skulle gøre: »Fok ned, nu hurtigt, fisk bøjen op med bådshagen. Nej, ikke således, send båden om i vinden,« som en abe sprang jeg hen i stævnen, så igen tilbage til roret, det var mægtigt. Foran bugten ligger der nogle småøer, hvor man ved ebbe kan fiske krabber, altså et ideelt mål for mine små ture og udflugter.

Jeg fik hurtigt lært at sejle, mon kaptajn Eisenblat har efterladt mig noget af sin »sejlkunst« – eller var det legenden om Odysseus, som min Bedste havde læst for mig, da jeg var lille, som havde vakt lidenskab i mig for disse ekspeditioner. Nu, hvor jeg er gammel, har jeg endnu denne solide båd, men med kunststofsejl, det er nemmere, at man med én hånd kan rebe dem. På boven havde jeg anbragt en jernhage, i hvilken man hurtigt kunne fæstne bøjens tov og altså afvente, at sejlene hang stille, og man så kunne bringe alt »ship-shape« i orden.

1939 kom 2. verdenskrig – først skete der intet særligt – i maj 1940 måtte jeg beslutte,

om jeg ville blive i Paris eller –. Jeg valgte »eller«, og med bekendte, der havde hus og en bil, rejste vi til Bretagne. Fire dage varede det, inden vi var der: alle landeveje var fyldt med flygtninge, biler, små kvinder med husgeråd i barnevognene, hele familier med små børn, soldater, der var kommet bort fra deres regiment, hestevogne, hvis heste var blevet truffet af bomber, stykker af blodigt kød, biler der var forladt på grund af benzinmangel – et trøstesløst syn. Noget før Rennes (ca. 40 km fra vort mål), havde vi ingen benzin mere. Mine bekendte rejste så videre i godsvogn og pr. stop, jeg med min trofaste hund gik videre til fods – efter to dages forløb ankom jeg til Rennes, hvor mine venner boede; de tog mig med til Perros.

*

Efter nogle ugers forløb rejste jeg med hund og proviant tilbage til Paris, hvor livet gik videre, så godt det nu lod sig gøre. Min mor havde fundet husly i Svejts¹⁷ hos katolske nonner. Omsorgen i denne pension var tålelig, der var også ældre herrer, diplomater og pensionerede admiraler, der alle sværmede for hende. Med sit lune humør, rejsefortællinger og elegante klædedragt (hun købte altid det bedste) erobrede hun alles hjerter, skønt hun var over 70! Efter krigen rejste hun tilbage til Kiel, hvor hun i 1938 havde lejet en villa. Alle de omkringliggende huse havde fået bombefuldræffere, hendes »Villa d'Esta«¹⁸ stod uskadt midt i ruinerne, en lysekroner og noget porcelæn var gået itu – men møbler, sølvtøj og billeder af vor slægt havde overlevet det hele.

1951 overværede jeg i Paris et foredrag om havbiologi. Skibet Galatea, dykkere, fisk osv. blev fremført på smukke diapositiver. Også det biologiske institut i Danmark blev frem-

vist. Dette berømte hvide tidligere slot¹⁹ lignede Nør. Jeg følte det som kærlighed ved første øjekast og tænkte, se at komme af sted til Nør, jeg kan ikke holde det ud længere her. Altså fat i et pas i en fart, hund og kat overlades til venner, pakke telt og noget proviant og af sted – til den gamle hjemegn.

Jeg skrev til en mig ukendt læge og spurgte, hvorledes det så ud i Kiel med hensyn til husly og transportmuligheder. Således begyndte et muntert trofast venskab. Dr. Ballus og hans frue Rocca og deres børn var rørende overfor mig. De kørte mig i bil til Nør, hvor jeg slog telt op på stranden. Opfyldt af taknemmelighed, glæde og lykke slog jeg lejr her i tre dage.

Intet træ manglede i parken, hvor jeg »inkognito« krøb gennem buskene, idet jeg fotograferede og oplevede det hele endnu engang. Jeg pøsede vand fra den gamle knirkende pumpe (vandhullet ved stranden forekom mig noget for rigt befolket), – då så Wilhelm, vor gamle tjener, mig. Jeg fulgte ham ind i slottet – kælderetagen – ved siden af køkkenet. Tiden stod stille, mit hjerte bankede hurtigt! Efter tredive års længsel og hjemve, og tænderne bidt hårdt sammen, og hold ørerne stive »kære Gud din vilje ske« – naturligvis – men når alt kommer til alt, kærlighed er kærlighed, og Nør er et paradys og – nå, ja – hvis det var muligt . . . den kære Gud gjorde det muligt, at jeg virkelig endnu engang måtte komme i det kære gamle hus. Og i sin godhed besluttede han, at det end ikke skulle være den sidste gang. Jeg sneg mig ind i en sidebygning, ridestalden, hvor der tidligere i et rum var væksthuse. Her var ingen planter mere, men der duftede stadig af jord, tørv og mos som dengang, da der blev fremavlet gloxinia, tøffelblomster og små palmer, der om vinteren stod i salonen i

19. Charlottenlund slot var ombygget 1707–08, det stilledes 1936 af staten til rådighed for Kommissionen for internationale havundersøgelser og Dansk biologisk Station.

17. I Lugano.

18. Villa Østen.

udskårne kasser. Min mor var dengang i Kiel, jeg besøgte hende ikke, hun ville ikke have syntes om det og ikke kunnet lide, at jeg ikke kom i smart kjole, hat og adelige slange-skindssko; jeg havde kun min blå rejsedragt med, og bar til teltlivet blå lærredsbenklæder, en varm pullover og sandaler. Jeg blev i Kiel to dage hos mine lystige venner Ballus og Rocca, som senere besøgte mig i Paris. Vi havde det morsomt sammen.

*

Mellem 1951 og 1953 besøgte min mor mig ofte i Paris og kom endog til te i min lejlighed, der bestod af to værelser, et forrum og et ganske lille køkken, som jeg delte med hund og kat. I juni 1955, da jeg var i Perros, fik jeg et telegram: »Prinsessen ligger for døden«. Hendes sidste brev havde jeg fået tre uger tidligere, hun skrev da, at hun opholdt sig på klinikken »Haus Quickborn«, hvor hun følte sig ganske tilfreds, at hun ofte tog med bil til Nør, hvor hun medbringende en termokande med te sad i timevis på stranden. Jeg rejste straks til Kiel, men det var for sent til at finde hende i live. Hendes død skal have været blid. Hun må have følt, at hun skulle dø, idet hun havde ladet en frisør komme, havde ladet en rosa silkenatkjole stryge omhyggeligt – helt »den fornemme dame«, indtil det sidste. Den 2. juni var hun lidt træt og hendes hjerte og åndedrag noget trægt, kl. halv et om eftermiddagen kom dødsenglen på tåspidser, undskyldte sig sand-synligvis og bad den tapre egenrådige aristokrat følge sig.

*

Nogle år tidligere var hendes søster Carmelita død på Nør, og nu begyndte alle mulige juridiske besværligheder. Hendes svigerdatter²⁰ skulle arve $\frac{1}{7}$ (enke efter hendes søn, der faldt i krigen i Rusland), resten tilfaldt hendes 2. mand Ricardo Humberts' nevø. Min mor havde tilskrevet sin formue til Jagtvæsenet som en prioritet, og en langvarig

proces begyndte. Jagtvæsenet ville ikke rykke ud med pengene, en forvirret situation. På grund heraf måtte jeg rejse til Kiel adskillige gange. 1960 var det henimod jul. På et konditori mødte jeg tilfældigvis min fætters enke grevinde Ehrengard Rantzau (født von der Schulenburg), hun inviterede mig til at holde jul på Nør, hos hendes kære gamle mor. Der findes mennesker, der hverken tror på gud, skytsengle eller vidundere, jeg har medlidenhed med dem.

Juleaften hentede Ehrengard mig i Gettorf. På slottet var vinduerne i stueetagen oplyst, og der var ingen skodder for. Det forekom mig, at der var to øjne, der som altid tidligere blinkede til mig – som stedse opbevaredes i mit hjerte. Jeg måtte bo i det store værelse, hvor jeg så ofte som barn havde opholdt mig. Ovenpå havde Ehrengard indrettet hyggelige værelser. I nederste etage var værelserne tomme, idet syv flygtninge-familier havde boet der under krigen. Biblioteket havde tjent som husly for fem personer, der havde lavet mad, vasket og passet tre småbørn der. Min bedstefars (Onomander) værdifulde bøger havde min mor foræret til universitetet i Kiel, og under et stort bombardement var alt brændt der. Ganske vist var nogle bøger blevet reddet, og de har nu til huse i landsbiblioteket på slottet i Kiel. »Stille Nacht, heilige Nacht«, sang vi sammen med tjenestepigerne, juletræet strålede i al sin glans – den gamle grevinde von der Schulenburg forstod min glæde.

Da Ehrengard ledsagede mig til banegården i Gettorf den 27. december, havde jeg en

20. Se anetavlen nr. 5. En søn af Carmelita, grev Frederik August (Julius Bertram Ulrich Michael Ludwig Ernst) Rantzau 1895–1945 af ægteskab I med grev Ernst von Rantzau, hvilket opløstes 1916, havde arvet $\frac{3}{4}$ -delen af moderens halvpart i Nør. Grev Frederik August Rantzau døde i russisk krigsfangenskab efterladende sin hustru grevinde Ehrengard Rantzau.

mærkelig barnlig følelse: Jeg ville allerhelst have klamret mig til verandaens søjler: »Jeg vil ikke bort, jeg hører til her.« Bløde snefnug kom langsomt ned fra den grå himmel, ligesom dengang, hvor Omi kaldte dem »fjer fra englenes vinger«.

I forgårs – næsten tyve år senere – var det igen juleaften; jeg overværede messen her i Perros. Måske fordi jeg netop nu har nedskrevet alt dette, fik jeg en smertelig følelse af hjemve, kære Gud, hjælp mig! Og han hjalp mig! I løbet af middagen lød sagte – som kom det fra himlen – fra radioen:

»Stille Nacht, heilige Nacht« ...

Hamlet ... på nogle borge og slotte siges der at være spøgelser, der til visse tider går omkring i bestemte rum, derfor skulle det ikke være overraskende, når der senere ved juletid hopper en lille pige omkring i den store salon på Nør, iført hvid kjole, med et blåt bånd i det blonde hår, med de små hænder udstrakt og med strålende øjne synger den gode gamle julesang:

»Davon ich singen und sagen will« ...

1. CAROLINE MATHILDE 1751–1775, prinsesse af England. 1766 gift med Christian VII. 1749–1766–1808, konge af Danmark. Ægteskabet ophævet 1772.

Hendes datter er

2. LOUISE AUGUSTA 1771–1843, prinsesse af Danmark. (Søster til Frederik VI). 1786 gift med Frederik Christian 1765–1794–1814, hertug af Augustenborg.

Hendes yngste søn

3. FREDERIK (EMIL AUGUST) 1800–1865, prins af Augustenborg, senere Nør. Død i Beirut. (Broder til hertug Christian August og dronning Caroline Amalie.) I. 1829 gift med comtesse Henriette Danneskjold-Samsøe 1806–1858, (Søster til Louise (Sofie) gift med hertug Christian August.) II. 1864 gift med Mary Ester Lee, født 1838 i New York, død 1914. (Hun blev 2. gang gift med grev Waldersee.)

Hans søn

4. FREDERIK (CHRISTIAN CARL AUGUST), kaldet Onomander, 1830–1881, greve af Nør. Død på Nør. (Broder til Louise (Charlotte Henriette Auguste) 1836–1866, gift 1865 med prins Michael Vlangali Handjéri 1833–1911.) 1870 gift med

Carmelita Eisenblat, født 1848 i Venezuela, død på Nør 1912. På grund af dette ikke standsmæssige ægteskab opgav Frederik sin titel af prins og kaldte sig greve af Nør.

Dennes yngste datter

5. LOUISE (AMALIE WILHELMINE SOPIE INEZ THEODORA), født på Nør 1873, død 1955 i Kiel. (Søster til Carmelita 1871–1948, gift med I. grev Ernst von Rantzau, II. Rudolf Humbert, hotelejer). 1899 gift i London med sin fætter prins Charles Handjéri Vlangali, 1866–1933. (Hans mor var søster til Frederik Christian Carl August.)

Louises datter er

6. CAROLINE MATHILDE HANDJÉRI, prinsesse, født på Nør 6. okt. 1900, gift Laur, lægeeksamen 1928, dr. med. 1930, chef for de parisiske hospitalers laboratorium 1934–1970, tilknyttet forskningen i »Centre National de Recherche Scientifique«, der studerer havvandets forurenings indflydelse på krebs og krabbers biologi. Er nu bosat i Perros Guiréc, Bretagne, og kalder sig Dr. C. M. Laur eller Madame C. M. Laur.

Bog anmeldelser

Hærvej og motorvej

I forbindelse med motorvejsindvielsen den 13. juni 1978 er fremstillet en publikation »Motorvej Slesvig-Aabenraa – Autobahn Schleswig Apenrade« med en usædvanlig udgiver-trekant. Som udgivere står nemlig Trafikministeren i Danmark, Forbundsministeren i Forbundsrepublikken Tyskland og Økonomi- og Trafikministeren i Slesvig-Holsten.

Publikationen er gennemført tosproget, på dansk i spalten til venstre og på tysk i den højre spalte. Der har været nogle problemer med stednavnene. F.eks. har man ikke opdaget, at Handewitt hedder noget andet på dansk, Hanved. I vejdirektør Per Milners introduktion står der Nordschleswig i den tyske udgave, men Sønderjylland i den danske, skønt der menes Nordslesvig eller Sønderjyllands amt. Vejdirektøren vil næppe forstå noget, hvis han skulle falde over Troels Finks nye bog, der hedder »Da Sønderjylland blev delt 1918–1920«; det forudsætter jo, at man ved, at også Sydslesvig hører med til Sønderjylland.

Bogen samler sig først og fremmest om motorvejens historie, men det er morsomt at se, at de moderne vejbyggere har stået overfor de samme problemer som de gamle vej-læggere. Moser og dynd og afvandingsproblemer og hovedvandskellet må man beskæftige sig med nu som altid tidligere. Motorvejens bro nr. 12 fører over Gejlå og nr. 21 over Bjerndrup Mølleå; for Hærvejens vedkommende har vi her henholdsvis broerne over Gejlå og ved Povlskro. Det er jo særkendet for den nordslesvigske del af Hærvejen, at den i modsætning til den nørrejske ikke har kunnet følge hovedvandskellet, der syd for Kongeåen snor sig frem og tilbage

ude i det østlige. Hvor den nørrejske hærvej er en hovedvandskelsvej, har den nordslesvigske måttet krydse vandløbene og er derfor blevet en vadestedsvej, senere en brovej, kendt for broerne over Gejlå, ved Povlskro og Immervad, ja, vi kan tage Fjellebro med; på sognegrænsen mellem Aller og Vejstrup førte den hovedvejen, der her gik øst for vandskellet, over Kærmølle å, og stenbjælkebroen, der er samtidig med Immervads, vidner om vejsammenhængen.

Motorvejen fra grænsen til Rise-Hjarup har kostet ialt 221 mill. kr., hvoraf 12 mill. til arealerhvervelse, 70 til jord- og afvandingsarbejder, 45 til broer, 70 til belægning, 15 til udstyr og 9 mill. kr. til sideanlæg. Det er beløb af en størrelsesorden, der gør det naturligt at skrive samtidshistorien om dette stykke vejarbejde. Men det glædelige er, at myndighederne har forstået, at også fortiden har sin plads i denne sammenhæng. Man har fået vejhistorikeren Torben Topsøe-Jensen til at skrive et afsnit om »Hovedvejen gennem Slesvig – træk af dens historie gennem 1000 år«, og fra tysk side har dr. Klaus Bokelmann skrevet om nogle af de arkæologiske opdagelser, der er gjort, da arkæologerne fik lejlighed til at afsøge det terræn, hvor motorvejen skulle føres igennem.

Noget overraskende er det, at dr. Bokelmann placerer det ældste Danevirke til begyndelsen af det 9. århundrede, skønt den nye og opsigtsvækkende opdagelse her var, at det ældste voldanlæg stammede fra 737.

Topsøe-Jensen henviser til, at navnet Hærvejen første gang er brugt af den bekendte korttegnner Johannes Meier midt i 1600-tallet. Og Meier har for resten brugt det flittigt. Men navnebrugen er endnu ældre. F.eks. har

Johan Hvidtfeldt i Trap, Haderslev amt, 5. udg. side 166 citeret hertug Hans, der den 28. jan. 1562 bestemte, at det gamle herred i Tyrstrup herred måtte nedbrydes og tingstokkene sættes »ved Aller kirke som det bekvemmeste sted for undersåtterne i Tyrstrup herred og for fremmede med hensyn til postgangen, fordi Aller lå ved den almindelige hærvej«.

Det er godt, om bygningen af motorveje kan skærpe interessen for de gamle veje, og godt, at vejmyndighederne selv bidrager til, at det sker.

Også andre har benyttet motorvejsindvielsen til at understrege den historiske forbindelse med det gamle hærvejsforløb. Geert Madsen har forfattet en brochure »Motorvejen – en moderne udgave af Hærvejen«, og den er udgivet af Sparekassen Sønderjylland for Handels-, håndværks- og industriforeningen i Rødekro kommune. Den rummer desværre temmelig mange unøjagtigheder og fejl. Stenbjælkebroen ved Immervad er ikke bygget 1776, men 1787. Den dobbeltbuede bro over Gejlå er ikke opført 1779, men først 1818. Urnehoved er ikke omtalt første gang i 1074, men først over hundrede år senere. Knytlingesagas ikke sandsynlige beretning om, at Svend Estridsøn her sikrede Knud (den hellige)s kongevalg, gives i brochuren videre som en kendsgerning. I et afsnit om hærvejsnavne ved motorvejen lokaliseres Søderup, hvor Svend Estridsøn døde, til Almstrup i Uge sogn, nærmere betegnet Hedenpold, der imidlertid ikke er at finde hverken

på landkort eller i det sønderjyske stednavneværk. Først gætter man på, at der måske foreligger en forveksling med Hedenold, der står i samme sætning som Søderup hos Hugo Matthiessen, hvorfra en del af brochurens historiske oplysninger er hentet. Men et nærmere eftersyn viser, at der ligger Hedepolde i Almstrup. Til gengæld ligger Søderup i Hjordkær sogn, og det er dertil, man må henlægge Svend Estridsøns død.

Det er en grov fejldimensionering at nævne Hornshoved (Urnehoved) skanse uden at omtale det storstilede Olgerdige (Olmersvold), hvoraf skansen er anset at være en del.

Omtalen af kroerne er usystematisk, og hvorfor kalde Stenbjerg kro for Steinberg kro? Det er misvisende at kalde Toldsted »et lille toldsted, hvor hertugen af Gottorp opkrævede en lille landevejstold«. Forfatteren må hverken have slået op i Trap eller have læst H. V. Gregersens artikel i Sønderjysk Maanedsskrift 1948 med analysen af Toldsted, »efter hertugdømmets deling i 1544 ved siden af Gottorp det mest indbringende toldopkrævningssted i det lille gottorpske statsområde«, thi her opkrævedes ikke blot passagetold, men også den såkaldte store told, studetolden; Toldsted blev passeret af alle stude fra Kolding og en meget stor del af studedrifterne fra Ribe.

Navnet Hærvejen angives i brochuren at være af nyere dato, hvad det ikke er. Brochuren må i det hele siges at være mere velment end velgjort.

bjs.

H. E. Sørensen: Skærbæk kirke.

12 sider. Ill. 10,- kr. Forlaget Melbyhus 1977.

I samarbejde med Skærbæk menighedsråd har H. E. Sørensen udgivet en smuk, lille brochure om den stedlige kirke.

Beskrivelsen af selve kirkebygningen og inventaret suppleres godt af de mange og overordentlig fine fotografier, som H. E. Sørensen selv har taget, og yderligere op-

lives teksten af de indsatte småstykker, hvor forfatteren giver plads for de legender og sagn, der er bevaret i lokale, folkelige beretninger.

Hæftet vil være en god vejleder ved et kirkebesøg og senere et smukt minde på den hjemlige reol.

Påskeferie og statistik:

Jørgen Hamre og Jørgen Vestergaard: *Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Beretning for 1977/78.*

Når udlånstallet for børnebiblioteket i det danske Centralbibliotek i Flensborg ikke er steget så meget i år som i de forudgående år, skyldes det ikke mindre interesse, men at biblioteket mangler fire udlånsdage i den sidste opgørelse: Statistikken omfatter to påskeferier i 1977/78. Til gengæld ser det ud til, at de voksne har forsynet sig rigeligt til de mange helligdage. Alligevel er børnene de flittigste lånere, idet tre fjerdedele af det samlede udlån på godt 400.000 bøger hjemlânes af børn. Udlån af udstationerede bøger på skolerne udgør en betydelig andel, men især hæfter man sig ved bogbussernes betydning for de mindste læsere – de låner mere end seks gange så mange bøger her som de voksne i de tre amter uden for Flensborg.

I beretningen kan man også læse om de mange aktiviteter, som det sydslesvigske biblioteksvæsen tager sig på, blandt andet noterer man sig den stærke tilvækst i Den

slesvigske Samling, især af billeder. Samlingen omfatter efterhånden hen imod 40.000 enheder.

Det ligger stadig tungt med tilskudene fra tysk side, den naturlige og ofte fremhævede sammenligning med forholdene i Nordslesvig nævnes kun i en enkelt sætning. Men måske er det ved at lysne – muligheden for at finde frem til en rimelig beregningsmetode, så man ikke hvert år skal diskutere tilskudsstørrelsen til Dansk Centralbibliotek, synes at vokse.

De mange aktiviteter, udstillinger, kursusvirksomhed, foredrag og meget andet kræver mere og mere plads, og selv om udlånssalen forekommer den besøgende at være lys og åben med rigeligt albuerum til alle, kniber det alligevel så meget, at man overvejer en udvidelse – denne er så tæt på, at arkitektens udkast kan præsenteres for læserne af beretningen 1977/78 – og udkastet ser nydeligt ud – i hvert fald ude fra. *ibs*

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. juli: Et institut for regional forskning og information under ledelse af fhv. statssekretær R. Borzиковsky åbnes på akademiet i Sankelmark. En af instituttets første opgaver vil blive at udarbejde en dokumentation over alle begivenheder i det tyske grænseområde fra 1945 til i dag.

Professor Troels Fink erklærer sig rede til et samarbejde mellem det tyske institut og Institut for Grænseregionsforskning i Åbenrå specielt omkring særlige opgaver, hvorimod en fælles dansk-tysk videnskabelig in-

stitution også af rent sproglige grunde ikke findes formålstjenlig.

6. juli: Slesvig-Holstens indenrigsministerium oplyser, at der i tiden siden 1972 er behandlet 93 sager i henhold til loven om forfatningsbeskyttelse. 24 ansøgere til offentlige stillinger blev afvist.

7. juli: Den ældste af Slesvigs ialt 12 børnehaver, børnehaven ved Hornbrønden, som drives af den tyske menighed, fylder 125 år.

Samtlige i Slesvig-Holsten anvendte skolebøger må være i overensstemmelse med for-

fatningskravene, erklærer undervisningsminister Walter Braun. Ca. en fjerdedel af de bøger, der forelægges, bliver afvist, nogle af pædagogiske grunde, men for 30 pct.s vedkommende fordi de stod for en venstreorienteret indoktrinering.

8. juli: Dansk Centralbiblioteks udlån i 1977/78 beløb sig i alt til 418.455 bind, hvilket er en stigning på ca. 6 pct. i forhold til året før. Størst var stigningen i voksenudlånet (9 pct.).

Samtlige partier i den slesvig-holstenske landdag går ind for, at der i landsforfatningen indføres en passus om ret til folkeafstemninger omkring særlige lovforslag.

10. juli: Flensburg Avis peger på, at de gamle sluseanlæg fra Ejderkanalen ved Kl. Königsförde og Kluvensieg behandles yderst hensynsløst, fordi de ikke er underkastet fredningsbestemmelserne.

11. juli: I et brev til miljøministeriet i Bonn understreger den slesvig-holstenske landsregering, at man ikke omgås med planer om opførelse af kærnekraftværker i vadehavsområderne.

12. juli: Landdagsmand Karl Otto Meyer og gymnasielærer Bent Meng opstilles som kandidater i de to valgkredse i Flensburg by til landdagsvalget den 29. april næste år.

Som kandidat i valgkreds 3, Flensburg land, opstilles Gerhard Ernst, Husby.

På opstillingsmødet oplyser Karl Otto Meyer, at han for det kommende finansår regner med en forhøjelse af de tyske tilskud til de danske folkeskoler fra 80 til 85 pct.

12. juli: I Oldenswort afslører hjemstavnsforbundet for Ejdersted en mindsten om kongeslaget den 29/6 1252, da kong Abel dræbtes under et forsøg på at tvinge friserne til underkastelse.

Den slesvig-holstenske landsregering forelægger et forslag til en ny overenskomst med

Nordwestdeutscher Rundfunk, som skal imødegå en særlig venstreorientering gennem radio og TV. Karl Otto Meyer kan hverken stemme for CDU's forslag eller for en mod-resolution fra SPD.

Flensburgs indbyggertal er pr. 1. juni d.å. opgjort til 89.838. Det er først og fremmest udflytning til oplandskommunerne, som er årsag til faldet i indbyggertallet.

En statistik over Flensburgs indbyggerfordeling viser, at der findes 3673 udenlandske statsborgere, heraf 1183 tyrkere, 954 danske og 567 grækere foruden nogle hundrede fra andre lande.

13. juli: Repræsentanter for Bonnregeringen bekræfter, at Flensburg fortsat og som et integreret led i Tysklandspolitikken vil høre under Zonenrandgebiet, det område mod den østtyske grænse, som støttes med særlige subsidier.

14. juli: Kiellanddagen afviser et blandt andre af Karl Otto Meyer rejst forslag om sygehusplaceringen i Flensburg. I stedet for et nyt stort kommunalt sygehus i den sydlige bydel, bliver der kun tale om udvidelser af den bestående sygehuskapacitet.

Med 36 CDU-stemmer vedtog landdagen en ny skolelov for Slesvig-Holsten. Karl Otto Meyer afholder sig fra at stemme under henvisning til, at loven fastholder den tredelte skole og i øvrigt langt fra svarer til det skandinaviske skolesystem.

Undervisningsminister Walter Braun bekræfter, at Kiels tilskud til samtlige danske skoleformer i 1979 vil blive 85 pct. Karl Otto Meyer udtrykker samtidig håb om, at der også vil ske en udligning med hensyn til skolekørsel.

Städtetag, tidsskriftet for sammenslutningen af tyske byer, opfordrer i en artikel til et øget grænseoverskridende samarbejde omkring regionalplanlægningen. Der peges især på den fransk-tyske grænse ved Strassbourg, hvor der findes tilsvarende nationale hensyn

som ved den dansk-tyske grænse.

15. juli: På uldmarkedet i Husum omsættes ialt 240.000 kg uld til en samlet pris på omkring 900.000 DM. Der findes stadig i Slesvig-Holsten omkring 120.000 får, men udviklingen er stagnerende.

Under en behandling af en regionalplan for landet Slesvig-Holsten omfattende tiden frem til 1995, fremgik det, at der forventes en befolkningsnedgang i landsdelen Sydslesvig fra ca. 430.000 for øjeblikket til 395.000.

Nedgangen vil især ramme Flensborg by, Slesvig-Flensborg amt og amtet Nordfrisland.

16. juli: I en tale under Skærbsbjergfesten understreger undervisningsminister Walter Braun, at et folk uden historie er et folk uden ansigt og opfordrer til en øget udbygning af historie- og hjemstavnsforskning.

Bismarcktårnet på Skærbsbjerg har samtidig 75 års jubilæum.

18. juli: Den neonazistiske gårdejer Thies Christoffersen i Mårkær bebuder, at der vil blive oprettet et »legalt« nationalsocialistisk parti, og at der skal opstilles en Hitler-minde-tavle.

Flensborg byråd beslutter som følge af landdagens stillingtagen at acceptere en udbygning af Flensborgs sygehusvæsen op til det nuværende St. Franziskus hospital.

Byrådet bevilger 116.000 kr. til det fritids-hjemsarbejde for skolebørn, der drives af Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger. Landsmuseet på Gottorp slot er begyndt at opsætte dansksprogede skilte ved samlingerne.

21. juli: Flensborg Avis finder, at forbedringen af landsregeringens tilskud til de danske skoler er et skridt frem, og fastslår, at et godt valgresultat næste år kan bevirke, at man opnår de 90 % og måske 100 % i de næste år.

Økonomiminister Jürgen Westphal forelægger et særprogram til etablering af selv-

stændige erhvervsmuligheder omfattende de næste fire år, hvortil et beløb på 21 mill. DM afsættes.

Der er indtil nu etableret industriområder med plads til 34.000 beskæftigede, men samtidig faldt tallet siden 1970 med 20.000.

SSV opstiller i valgkreds 9 Egernførde, Hytten, Svans viceskoleinspektør Claus Heinz Petersen, i valgkreds 12, Hohn herred og holstenske valgdistrikter, børnehaveleder Anke Werner, i valgkreds 13, Rensborgområdet, lærer Rejner Bogdan, i valgkreds 14, Jernved, murer Walter Endrulat, og i valgkreds 25, Kiel nord, pensionist Jürgen Kruse.

29. juli: Dansk Skoleforening bygger for ialt 23 mill. DM. Byggearbejderne omfatter Durborgskolen, Jens Jessen skolen, Hiort Lorenzen skolen i Slesvig, Jes Kruse-skolen i Egernførde.

Mens der i forrige århundrede fandtes omkring 1000 møller i Slesvig-Holsten, er der i 1978 kun 84 tilbage.

Indsamling af information vedrørende skolebørn burde være umulig i et hvilket som helst samfund, skriver Flensborg Avis i anledning af oplysningerne om at også skoleelever i Slesvig-Holsten berøres af ekstremistforordningerne.

NORD FOR GRÆNSEN

2. juli: Skal der være balance mellem arbejdskraft og antallet af arbejdspladser, må der i Sønderjyllands amt indtil 1992 oprettes 19.000 nye arbejdspladser, når befolkningstallet til den tid er steget til 260.000. Der vil blive brug for 17.400 nye boliger.

I afhandlingen om regionsplanlægningen foreslås oprettet et amtskommunalt fond med amtskommunale midler til supplerende af egnsudviklingsstøtten.

4. juli: For at skabe en mere fleksibel ordning ved grænseovergangene foreslår folke-

tingsmand Johan Philipsen, at den tyske kontrol flyttes længere mod syd.

Politimester Iver Møller, Graasten, mener, at det vil kunne give en hurtigere ekspedition ved grænsen.

6. juli: Et arbejdsudvalg vedrørende de dansk-tyske dage kan ikke anbefale en spredning af dagene på flere kommuner, da det vil gå ud over effektiviteten. De næste dansk-tyske dage skal holdes i 1979 i Åbenrå.

Den tyske skole- og sprogforening beklager den af skoleforeningen i Sønderborg trufne afgørelse om ikke at ville lade skolen omdanne til en selvejende institution, hvilket betyder, at der ikke kan optages et statslån til nybyggeri på 600.000 kr.

Der Nordschleswiger peger på, at afgørelsen i Sønderborg nu falder tilbage til politikerne, som må finde andre udveje. Men der advares imod at tro, at Bonn er en ko, som bare kan malkes efter forgodtbefindende.

7. juli: På initiativ af Sønderjyllands amatørarkæologer gennemføres en storstilet udgravning i Lønt ved Haderslev, hvor man er stødt på en kæmpeoplads fra ca. år 2800 f.Kr. Man har formodning om, at der har ligget et befæstningsanlæg, som har beskyttet Haderslev Næs for 4000 år siden.

7. juli: Der er ikke mulighed for at bevare det gamle bomhus ved Astrup, som må vige for en udvidelse af hovedvejen mellem Skærbæk og Brøns.

8. juli: Arbejdsmarkedsnævnet i Sønderjyllands amt fordeler godt 2,3 mill. kr. til ekstraordinære beskæftigelsesforanstaltninger for ledige. Ca. 2 mill. fordeles til kommunerne, mens ca. 400.000 stilles til rådighed til forskellige formål, herunder til flere af landsdelens museer.

Amtsrådsmedlem Hermann Heil, Slesvigsk Parti, erklærer sig tilfreds med oplægget til regionalplanlægningen. En forøgelse af be-

folkningstallet på højderyggen og vestkysten med 40 pct. svarer også til Slesvigsk Partis målsætning.

13. juli: Dronning Ingrid har stiftet en fond til musiklivets fremme i Sønderjylland. Fonden får navnet Kong Frederiks-Fonden til minde om kong Frederiks indsats for musiklivet i Sønderjylland.

Det slesvigholstenske hjemstavnsforbund udsender en informationsbrochure om Nordslesvig med titlen Nordslesvig, broen mellem nord og syd. Foruden almindelig turisthenvisning gives udførlige oplysninger om det tyske mindretals institutioner.

18. juli: Det frivillige brandværn i Åbenrå markerer sit 100 års jubilæum.

27. juli: Justitsminister Erling Jensen aflægger besøg ved de dansk-tyske grænseovergange for at orientere sig om problemerne som følge af den grundige tyske paskontrol. Samtidig drøftes forholdene ved de ubevogtede grænseovergange.

30. juli: På DSK-årsmødet i Åbenrå oplyses, at der nu kun er 924 deltagere fra 1. verdenskrig tilbage. Da foreningen var på sit højeste i 1944, talte den 7844 medlemmer.

31. juli: Af en analyse udarbejdet af lektorerne Jørgen Elklit, Johan Peter Noack og Ole Tonsgaard om det tyske mindretal fremgår, at 80% inden for mindretallet føler sig knyttet til borgerskabet eller middelstanden, mens kun 10% regner sig til arbejderklassen. Som en særlig grund anføres mindretallets samarbejde med CD, som har ført til, at en betragtelig del af de tyske vælgere politisk er gået andre veje.

Bund deutscher Nordschleswigers formand, gårdejer Gerhard Schmidt, siger i en kommentar, at der særlig i den ældre generation var en del modstand mod det partipolitiske samarbejde, men at dette nu er vendt til almindelig tilfredshed.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu



KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober-28. marts.

Skoлеplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånecasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 28



ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV

TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hoffleverandør
NYKØBING MORS

Selskabs- og udflygtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørens adresse:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Landsarkivet.

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 4 26 82.

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Niels Sterum.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

GRAM

KØLEANLÆG



BRØDRENE GRAM & VOJENS

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -



Spørg

SPAREKASSEN